

KÜRESELLEŞME: İSLAM TEOLOJİSİ BAĞLAMINDA BİR YAKLAŞIM

Doç. Dr. Ramazan BİÇER*

ÖZET

Küreselleşme, modern çağın geliştirdiği evrensel bir olgu olup, bütün insanları çok yönlü ilgilendirmektedir. Ekonomiden siyasete, kültürden dine uzantıları olan küreselleşme, bu alanlarda kendisine özgü bir takım açılımlar da getirmiştir. Bunları övenler olduğu gibi, yerenler de hatırı sayılacak derecededir. Sosyal bir realite olarak küreselleşme nötr bir niteliğe sahiptir. Bununla birlikte gün yüzüne çıkardığı dini sorunlar bir İslam teologunun gündemini meşgul etmesi gereken konumdur. İnanç boyutuyla, kurtuluşçu düşünce akımları bağlamında Yeni Çağ Dini Hareketler, dini çoğulculuk, küresel ahlak gibi problemler yanında dünyevileşme ve bireyselleşme en belirgin sorunlar arasındadır. Bu çalışma, Küreselleşmenin gündeme oturttuğu modern inanç problemlerinden dünyevileşme ve bireyselleşmeye kelimî bir yaklaşım sergilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, din, dünyevileşme, bireyselleşme, kelam ilmi

ABSTRACT

An Analysis of Globalization from an Islamic Theological Perspective

Globalism is a universal phenomenon that modern age built up it. Every one is effect from this phenomenon. Globalism has a strong extends from economy to politics, culture to religions, and this event has typical expansions. As well as some researchers choose the globalization, there are many of people criticizing it. Globalism is social reality and has sui generis qualifications. However globalization is remains on the agenda of an Islamic theologian. Because of there are some philosophical religious problems like New Age Religious Movements, Religious Pluralism, Global Ethics, Secularism and Individualization on the globalism. In this paper, we focus on the theological problems of the globalization as secularism and Individualization.

Keywords: Globalism, religion, secularism, Individualization, Islamic Theology

GİRİŞ

Geniş kapsamlı terimler, farklı algılamalara ve değişik tezlere konu olabilir. Bu tür kavramlardaki geniş algılama, terimin doğasından kaynaklanmaktadır. Bu ise, bireyin algılama kapasitesi, bireysel ve toplumsal kültür çevresi ile yakından alakalıdır. Böylesi terim ve kavramları belli alan ve konulara indirgemek, belirli bir alana hapsetmek çok güçtür. Bu niteliklere sahip birçok terim bulunabilir. Bunlardan birisi olan küreselleşme, sosyal bilimlerin hemen hemen her alanını ilgilendirecek kadar kapsamlı bir araştırma konusudur. İçerik açısından zengin, söylem alanı geniş bir literatürün konusu olması nedeniyle, globalleşme sınırlandırılması zor olan bir sahadır. Bu görünümüyle, küreselleşmenin teorik bir çerçeveye oturtulmasının zorlama bir gayret olmaktan öteye gitmez.

İslam teolojisi olan Kelam ilmi ile meşgul olan bir araştırmacı, küreselleşmenin getirdiği inanç problemlerine bigâne kalamaz. Zira her düşünsel ve eylemsel olgu bir felsefi arka plana sahiptir. Bunda da kabulleri temsil eden din ve inanç boyutu çok etkindir. Bu nedenle de küreselleşme dini boyut içermekte ve dolayısıyla da bir kelamcının gündemine uzak düşmemektedir. Kelam araştırmacısı her halükarda çağın inanç sorunlarına çözüm bulmak zorundadır. Elbette modern dünyada yeşeren dini sorunlar, klasik kelam dönemindekinden farklıdır. Buna göre bir İslam teologu, modern inanç problemlerine yaklaşırken, kelam ilminin işlevselliği açısından bakmak zorundadır. Kelam konuları, sadece klasik kelam kitaplarında yer alan başlıklardan ibaret olmadığı erbabının malumudur. Ayrıca modern inanç problemlerine çağdaş bir yaklaşım sergilemek de bir zorunluluktur. Çağdaş kelam araştırmacıları bu sorunun farkındadır. Nitekim 1999 yılında Dokuz Eylül İlahiyat Fakültesi'nde gerçekleştirilen Kelâm'ın İşlevselliği ve Günümüz Kelâm Problemleri adlı sempozyumda konu ciddi anlamda ele alınmıştır. Bilgi şöleninde sunulan tebliğ ve müzakereler, bir kitap halinde yayımlanmıştır. (İzmir: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2000).

Küreselleşme, insanlık ile ilgili bir kavramdır. Bu nedenle yeni bir olgu olmamakla birlikte, söylemde yeni olma niteliğine sahiptir. Yer küresinde yaşayan hemen hemen herkesi, doğrudan veya dolaylı olarak ilgilendiren bir

* Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelam Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.
rbicer@sakarya.edu.tr

olgu olması nedeniyle, geniş alana yayılmış bir kapsayıcılığı vardır. İnsanlık tarihinde önemli ve uzun bir süreci olması, son yüzyılda dikkatleri üzerine çekmesi veya su yüzüne çıkması, onun tarihsel arka planının tespitini zorlaştırmaktadır. Konuyla ilgilenenlerin, “globeleşme ne zaman başlamıştır?” sorusuna verdikleri cevaplar da, bu nedenle farklı olmaktadır. Buna rağmen, 1990’lı yıllarda Doğu bloğunun yıkılması ve Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte yeni yüzyılda “globeleşme/küreselleşme” aşikâre belirginleşerek, bilimsel söylemlerde yoğunluk kazanmıştır. Bu ivmenin ana etkenleri arasında, Batı kültürünün Doğu’da kendisine ciddi anlamda yer bulması gösterilebilir.

Küreselleşme, bazen dünya toplumlarının birbirine benzeme süreçlerini; buna bağlı olarak homojen bir kültürün ortaya çıkmasını; bazen de toplumların, toplulukların ve kültürlerin birbirlerinden farklılıklarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu anlamda küreselleşme, kapsamlı bir içeriğe sahip olan ve hala netleşmeyerek, belirsizlikleriyle yola devam eden bir süreçtir.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında gündeme gelen küreselleşme, modernleşme ve post-modernleşme gibi uzantılara da sahiptir. Bu bağlantıları nedeniyle yaygın bir kullanımına sahip olmakta ve bir o kadar da farklı anlaşılmaktadır. Buradan tanımı konusunda henüz bir fikir birliği sağlanmayışının nedeni daha iyi anlaşılmaktadır. Bazıları, globeleşmenin sadece ekonomik boyutlu tanımına ağırlık verirken; diğerleri, siyasî ve kültürel yönlerine dikkatlerini yoğunlaştırmaktadır.

Ana tema itibarıyla ekonomik bir olgu görüntüsü veren globeleşme, siyasal ve sosyo-kültürel uzantıları da içermektedir. Küreselleşme, tarihsel bir sürecin ürünü olmakla birlikte, uluslararası ticari ilişkiler, emek ve sermaye hareketlerinin yaygınlaşması, eski komünist kesimlerde olduğu gibi, ülkeler çapındaki ideolojik kutuplaşmalardan uzaklaşması, teknolojideki baş döndürücü gelişim sonucunda ülkelerin ve özellikle halkların sosyo-kültürel bağlamda birbirlerine yakınlaşmaları, bu olgunun zorunlu sonuçları arasında değerlendirilmektedir.¹

¹ Aktan, Can-Şer, Hüseyin, **Globeleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye**, Ankara: TOSYÖV Yayınları 1999, 10-35,10-35.

Bazı tanımlarda ise, “Batı modernleşmesinin (Onyedinci yüzyıl) bir sonucu” olarak görülmekte ve küreselleşmeyi “uzak yerleşimleri birbirlerine yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması”² şeklinde ifade edilmektedir. Buna göre terim, geniş kapsamlı çok yönlü bir boyutu ihtiva etmektedir. Bu ise, olguya, sadece belirli bir alanla yetinmeyip, “değer ilişkileri bağlamında, bireysel ve toplumsal temelde insanı etkileyebilen her şey” gibi görev biçilmiştir.

Belli bir ortamdaki bireyleri etkileyen değişiklikler, imkânların elvermesi ölçüsünde yeryüzünün herhangi bir bölgesindeki insanları da kapsamaktadır. Bu nedenle, meydana gelen herhangi bir ekonomik, kültürel, siyasî ve sosyal değişim, hızlı bir şekilde yer küresinin bütün mekânlarına ulaşmakta ve yer bulmaktadır. Bu tür bir gelişim, tarihsel bağlamda köklü bir değişim döneminden geçtiğimiz tezini de gündeme getirmiştir.³

Böyle bir köklü değişimin insanların her kesim ve insanlığın her alanında etkili olacağı genel bir kabuldür. Kültür, din ve teoloji de bu alan içerisinde.

Öte yanan teknoloji ve özellikle iletişim teknolojisindeki devasa gelişmeler, ülkeleri ekonomiden siyasete kadar pek çok alanın bileşkesinde buluşturmaktadır. Teknolojik gelişmeler ve bunların ortaya koyduğu iletişim ve bilgi ağındaki ilerlemeler, dünyayı adeta “global bir köy”e dönüştürmüştür.⁴ Bu süreçte sermaye, işgücü, teknoloji ve bilgi, ileri bir boyuta sahip olmuştur. Bu gelişmenin sonucu da, insan hakları, fikir özgürlüğü, demokratikleşme, hukukun üstünlüğü, liberalleşme, din ve çevrenin korunması gibi evrensel üst değerleri ön plana çıkarmaya başlamıştır. Ancak bu değerler, tamamen yeni değildir. Dar alanlarda uygulanan veya uygulanmaya çalışılan bu evrensel değerler, küresel

² Giddens, Anthony, **the Consequences of Modernity**, California: Stanford University Press 1990, 66.

³ Giddens, A, **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, çev. O. Akinhay, İstanbul: Alfa Yay, 13.

⁴ *Küresel Köy* kavramının mucidi Marshall McLuhan (1911-1980) olarak bilinmesine rağmen, bu terim ondan yıllarca önce Said Nursi (1878-1960) tarafından benzer bir şekilde kullanılmıştır. Bk. **Mesnevi-i Nuriye**, İstanbul: Osman Yalcın Matbaası, 1958. Eser 1919-1920 yıllarında kaleme alınmıştır.

hareketlilik sayesinde, bütün insanlığın dikkatini çekmesiyle yeniden güncellenmiştir.

Küreselleşme, kullanılan anlam genişliği itibarıyla yeni bir kavram olarak kabul edilmektedir. Ancak işaret ettiği veya odaklandığı fenomenlere bakıldığında, insanlık tarihi kadar eski olduğu söylenebilir. Bu nedenle evrensellik ile ilişkisi kuvvetlidir. Küreselleşme ile evrenselleşme arasında tam da netleşmeyen bir bağlantı bulunmakla birlikte, aynı anlamda kullanılmamaktadır. Evrenselliğin zaman açısından önceliği bulunmaktadır. Küreselleşme, ilk etapta tüketici toplum ve sermayeye yönelik bir yaygınlaşmadır. Evrensellik ise, kapsamlılık ve kapsayıcılık ilkesidir. Ancak bazı araştırmacılar küreselleşmeyi, Batı kültürünün yayılımcı politikasını maskeleyen bir tür “sahte evrensellik” olarak nitelendirmişlerdir.⁵

Küreselleşme (avleme) ile evrenselliğin (âlemiyeye) arasının ayırıştırılması gerektiğini düşünen Cabirî, öncekinin Amerika kültürü, diğerinin ise dünya kültürü olduğunu vurgular. Amerikan kültürünün yıkıcı bireysellik ve içselleştirilmiş materyalizm olduğunu düşünen Câbirî, evrenselliğin dünya kültürünün birbirlerinden etkilenmekte olduğu kabul eder.⁶

Nitekim her evrenselcilik iddiasını bir küreselleşme girişimi şeklinde nitelenebilir. Şu bir gerçek ki, küreselleşmeyi bir tür yeri evrenselcilikle özdeşleştirmek ve onu salt politik ve ideolojik sorunların yeni bir formu olarak görmeye devam etmek, indirgemeciliğe yenik düşmek anlamına gelecektir. Tarihte büyük dünya dinler tarafından, dünya halklarının “doğru olan ilahî yola” ve “mutlak kurtuluşa” ulaştırma adına girişilen tek tipleştirme girişimlerini, küreselleştirmenin tarihsel formları olarak örnekleyen yaklaşımlar vardır. Bu tezin doğruluk payı bir tarafa, el altından vermek istediği mesaj ve yaratmak istediği izlenim önemlidir. Denilmektedir ki, “alarm vermeye gerek yoktur. Çünkü bu, tarihte ilk kez olmuyor. Zaten yaşadığımız, daha önce deneyimlediğiniz ve parçası olduğunuz bir gerçeklikle karşı karşıyasınız.” Küreselleşme söylemlere serpiştirilmiş bu yaygın vurgular, onu normalize

⁵ Falk, “Sahte Evrensellik ve Dışlamamın Jeopolitiği: İslam Örneği”, *Dıvan*, V, 58-59.

⁶ Câbirî, M. Abid, “el-Arab ve'l-Avleme: el-Avleme ve'l-hâviyetü's-sakâfiyye”, *el-Arab ve'l-Avleme*, Beyrut: Merkezi Dirasetü'l-Vahde el-Arabiyye, 1998, 300-2.

etmeye çalışmaktır. Bu bağlamda normalize edilen yalnızca bir üst kimliğin uluslar arası boyutlara ulaştırılması değildir. Aynı zamanda savaş ve dil gibi eski globalleştirici öğelerin kullanımı da haklılaştırılmaktadır. Bu nedenle, Hıristiyanlık ve İslamiyet'in küreselleştirici faaliyetlerinin daha derin ve yoğun bir kültürlenme sürecine denk düştüğü tezinden hareketle ve bir benzetme kurarak, “globalleşmenin kurucu unsurunun, evrensel boyutlara ulaşması hedeflenen üst kimlik” olduğu sonucuna ulaşmak, küreselleşmeyi olduğundan daha hafif bir nesne gibi göstermektedir.⁷

Küreselleşmenin genel bir karakteri olduğu, bu nedenle de belli kesim ve zaman dilimiyle bağlantısının ötesinde değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürenlere göre, tarihsel bir kültürün diğerlerine oranla çok yaygınlaşmış olmasından daha fazla bir şeydir. Globalleşme, aynı zamanda kendi sosyal yapısıyla ilişkili, Batı kültürü de dâhil olmak üzere, yeryüzündeki bütün yerel kültürlerin sosyal durumunu yönlendiren, yeni bir evrensel kültürün yaratılmasıdır.⁸

Bazılarına göre yaygın görüş, küreselleşmeyi “Amerikanlaştırma” ile aynı anlamda kabul edilmesine rağmen,⁹ en militan küreselleşme karşıtı eğilimler Birleşik Devletler'de ortaya çıkmıştır. Aslında küreselleşme karşıtlığının Amerikan formu küreselleştirilmeye oldukça uygundur. Robertson, “Kim bilir belki böylece küreselleşme karşıtlığı bir Amerikanlaştırma hareketine dönüşebilir!” diyerek, kabul ve reddetme açısından merkezin ABD olduğunu belirtmiştir.¹⁰

Bu yorum ve yönelişlerde, küreselleşmeyi benimseyenlerin yanında, karşı çıkanların da yaklaşımlarına değinilmektedir. Buna göre her iki ekolün de algılayış biçimleri, olgunluk dönemine ulaşmamış bir kavramın etrafında şekillenmektedir. Bu nedenle ciddi anlamda kesin bir tavır koymak zor görünmektedir. Zira boyutlarıyla birlikte mahiyetinin tam olarak

⁷ Evkuran, Mehmet, “Belirsizlik, Tahakküm ve Küreselleşme Bağlamında Teologun Gündemi”, *Dini Araştırmalar*, VI/17, 312.

⁸ Beyer, Peter L, *Religion and Globalization*, London: Sage, 9.

⁹ Rothst, Mikael, *New Age Religion and Globalization*, Aarhus University Pres, 2001, 16.

¹⁰ Robertson, Roland, “Küreselleşme ve Geleneksel Dinin Geleceği”, çev. İhsan Çapçioğlu, *Dini Araştırmalar*, c.6, sy. 17, 2003, 357.

açıklanamaması, onun yeterince tanımlanmasına engel olmaktadır. Bununla birlikte, küreselleşme olgusu hızla devam etmektedir.

Küreselleşme ve Kültür

Küreselleşmenin farklı tanımlarında vurgulanan ana temalardan birisi de “global kültür” kavramıdır. Küreselleşmeyle birlikte dünyada, bir kültür kaynaşmasının yaşanması ve farklı kültürlerin yan yana akması, hatta saç örgüsü gibi şekillenmesi olgusu devam etmektedir. Bu anlamda “küreselleşme, kültürler arası bir etkileşimdir”.¹¹ Ancak bu manadaki bir globalleşmede “öncü toplumların kültürel kodlarının ulaşılması gereken amaçlar haline getirilmesi ve homojenleştirilmesi”¹² düşüncesinin yattığı da söylenebilir.

Bazı araştırmacılara göre, küreselleşmede, iktisadî faktörlerin önemi inkâr edilemez. Ancak iktisat, küreselleşmenin sadece bir yönünü oluşturmaktadır. Zira küresel ekonomiye gösterilen ilginin, küreselleşmenin kültürel, siyasî, dinî ve diğer boyutlarına gösterilen ilgiyle dengelenmesi gerekir. Çünkü küreselleşme, salt ekonomik faktörlerin sonucu değildir. Bu durumda küreselleşmenin kültürel ve dinî pek çok sorunla ilişkisi hala kapalılığını sürdürmektedir.¹³ Bu nedenle olsa gerektir ki, özellikle küreselleşmenin sosyo-kültürel boyutu bir kısım araştırmacılar tarafından öncelikli olarak ele alınmın konulardan olmamıştır.

Bu tezin tam aksini düşünmeyenler de yok değil. Nitekim bazı araştırmacılara göre küreselleşmenin en etkin olduğu yer, kültürel alandır.¹⁴ Berger’e göre ise kültürel küreselleşme dört süreçten oluşmaktadır. Bunlar, iş dünyası kültürü, küresel popüler kültür, dünya aydınlar kültürü ve yeni dinî hareketler ya da popüler din kültürü.¹⁵ Kültürel küreselleşme görüntüler-

¹¹ Aslanoğlu, Rana, “Bir Kültürel Karışım Olarak Küreselleşme”, **Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam**, Ankara: Vadi Yayınları 1998, 256.

¹² Sarıbay, Ali Yaşar, “Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam”, **Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam**, Ankara: Vadi Yayınları, 1998, 4.

¹³ Robertson, “Küreselleşme ve Geleneksel Dinin Geleceği”, 352.

¹⁴ Tomlinson, John, **Küreselleşme ve Kültür**, çev. A. Eker, İstanbul: Ayrıntı Yay, 2004, 39.

¹⁵ Berger, Peter L, “Küreselleşmenin Kültürel Dinamikleri”, **Bir Küre Bin bir Küreselleşme: Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik**, ed. Peter L. Berger, Samuel P. Huntington; çev. Ayla Ortaç, İstanbul: Kitap Yayınevi 2003, 10.

semboller aracılığıyla olmaktadır. Bu doğrultuda yaşadıklarımız algıladıklarımız homojen bir küresel kültür içinde gerçekleşmektedir. Etkili olan kültürel küreselleşmedir. Bunun anlamı da farklı kültürlerin küresel olarak akmasıdır.¹⁶

Küreselleşmenin bir saç örgüsü gibi birbirine bağlı ve harekete geçirici bir yapıda olduğu . Nitekim Din Sosyolojisi açısından küreselleşmenin tanımı şöyle yapılmaktadır: “Dünyanın küçülmesi, iletişim, ticaret, sermaye ve ekonomik örgütlenmenin uluslararasılaşmasını, ekonomi, siyaset, hukuk, bilim ve kültür alanlarında dünyadaki ülkelerin birbirlerine daha bağımlı hale gelmelerini ifade eden bir kavramdır.”¹⁷

Küreselleşmenin kültürel bağlamda olumsuzluklarından bahseden araştırmacılara göre, bunun ana tehlikesi, seküler Batı kültürünün dünyada egemen olmasıdır.¹⁸

Şöyle ki, küreselleşmenin hız alması ile dünya üzerinde az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler hızlı ve dengesiz, kontrolsüz bir değişim sürecine girmiştir. Bu hızlı, dengesiz ve kontrolsüz değişim ve gelişim içerisinde olan ülkelerde, küreselleşme kavramı iletişim teknolojileri ve zenginlikleri ile doğru orantılı olarak uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel katmanlara ait siyasî, ekonomik, sosyal, çevresel, kültürel ve hatta coğrafik sistemlerin birbirlerini daha iyi ve yakından tanımaya başlamışlardır. Birbirlerini etkileme güçleri iletişim teknolojileri ile arttığından, küreye ait gelişmelerin tüm dünya üzerinde incelenip irdelenebilir hale gelmesine imkân sağlamıştır. Durumun böyle olması ister istemez etken ve edilgen güçleri ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte kendisine edilgenler sınıfında yer alan ülkelerin kültürel değerlerinin aşınacağı ciddi kaygılar arasındadır.¹⁹

¹⁶ Aslanoğlu, , “Bir Kültürel Karışım Olarak Küreselleşme”, 259.

¹⁷ Kirman, Mehmet Ali, **Din Sosyolojisi Terimler Sözlüğü**, İstanbul: Rağbet Yay, 2004, 139.

¹⁸ Giddens, Anthony, **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, çev. O. Akınhay, İstanbul: Alfa Yay, 2000, 26.

¹⁹ Keyman, E. Fuat, “Globalleşme ve Türkiye: Radikal Demokrasi Olasılığı”, **Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam**, Ankara: Vadi Yayınları 1998, 4-5, 12-17; Özınar, Ömer-Şimşek, Ergün, “Küreselleşmenin Getirdiği Sorunlar ve Bu Sorunlara Çözüm Önerileri” **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, XXII/2, 2003, 1-11.

Kapitalist dünya ekonomisinin geliştirdiği ve dayattığı yeni bir üretim ve tüketim, kendisine özgü bir kültürü oluşturmuştur. Bu oluşum, küreselleşmenin temel dinamikleri arasında sayılmaktadır. Farklı yorumlara rağmen, sonuçları itibarıyla küreselleşmenin sosyal, siyasal ve iktisadî faaliyetlerde iç-dış, yerli-yabancı gibi ayrımları zorlaştıran bir dinamik olduğu söylenebilir.

Nitekim gerek iletişim, gerekse ulaşım teknolojisindeki gelişmeler sonucu ortaya çıkan tüketici tercihlerindeki değişimler veya benzeşmeler, ülkeleri birbirlerine yaklaştırmaktadır. İletişim ve ulaşım ağındaki hızlı gelişmeler, reklâmlar yoluyla mal ve hizmetlerin tanıtımını kolaylaştırmaktadır. Bütün dünya da “fast food” türü yiyeceklerin tüketiminden cola’ya, Jeans’e kadar pek çok alanda tüketici tercihleri birbirleriyle doğru orantılıdır. Ancak kültürel globalleşme ile ortaya çıkan kültür, Batı kültürü olup, Batılı değerlerin dünyada hâkimiyet kurmasına yönelik bir gelişme olduğu gözlerden kaçmamaktadır.²⁰

Bu sorunu farklı bir boyutta ele alan Berger, Batılı aydın küreselleşmesine dikkat çeker ve buna ek olarak da popüler kültürün de yine Batı değerleri içerisinde yaygınlaşmasına vurgu yapar. Ona göre özellikle akademik sahadaki Batı ideolojilerinin etkinliği, göz ardı edilemeyecek bir boyuttadır. Toplumların elit tabakasını oluşturan bilim insanlarının, “akademisyenler Kulübü kültürü” şeklindeki bir adlandırma ile üniversite ve üniversite dışındaki sivil kurum ve kuruluşlarda ulusal ve uluslar arası arenada varlıklarını hissettirmeleridir. Ona göre bu kategoride bulunan araştırmacı ve bilim insanları, buldukları yerlerde Batı kültürünün etkinliğine katkıda bulunmaktadırlar.

Genel halk tabakasını oluşturan kesimde ise, küresel Batı kültürü, bir popüler kültür şekliyle insanları yönlendirmektedir. Popüler kültür ise, daha çok medya aracılığı ile yayılmaktadır. Bu nedenle de küreselleşen Batı kültürü, kendisini modernleşme sürecinin ortak paydası olarak görmektedir.²¹

Bu bağlamdan olarak başta İslam dünyası olmak üzere bazı coğrafyalarda ortaya çıkan veya geleneği devam ettirmeye yönelik çabalarla kendisini gösteren bazı hareketler, birer karşı kültür olarak değerlendirilmektedir. Böylece

²⁰ Türkdoğan, Orhan, **Türk Toplum Yapısı**, İstanbul: Çamlıca Yay, 2002, 550.

²¹ Berger, “Küreselleşmenin Kültürel Dinamikleri”, 10-15, 17-18.

onlar mesela Müslümanlar, enerjisini bilinçli bir İslam kültüründen alan modern bir toplum oluşturmanın gayreti içerisindeyler. Bu tür alternatif İslam modernliğinin günümüzde güç kazanmasının önemli bir nedeni de küresel Batı kültürüne karşı bir tepkidir.²²

Bazı araştırmacılara göre küresel Batı kültürüne kafa tutan, modern İslam kültürü gibi, bir tür alternatif kültürel boyutta hareketler de dikkatleri çekmektedir. Ancak, alt-küreselleşmeler olarak da adlandırılabilen bu bölgesel çabalar, doğrudan olmamakla birlikte, bir anlamda küresel Batı kültürüne uyum sağlama zeminini oluşturmaktadırlar.²³

Bunun tam aksini düşünenler de yok değil. Mesela Arkoun’a göre, bugünün İslam düşüncesi, küreselleşme zemininde dinin fonksiyonları hususundaki süregiden münakaşada verimli, diyalektik bir taraf olarak hizmet etmek için modernite karşısında ziyadesiyle hazırlıksızdır.²⁴

İslam’ın küreselleşme sürecine bir direnç kaynağı olarak anlaşılması gerektiğini düşünen bazı araştırmacılara göre, tam tersine, postmodern küreselleşmede ve bu durumun yarattığı muğlâklığın tanımlandığı toplumsal yaşamda İslam, demokrasiyi yeniden tanımlamada pay sahibi olan bir söylemdir. Bu çözümleme onay görürse, o zaman küreselleşme tek bir kültürün hegemonyasını değil, küresel çoğul kültürlerin birbiriyle yaptığı toplumsal yaşamı belirleme yarışını simgelemektedir.²⁵

Küreselleşme ve İslam arasındaki kutuplaşma olmadığı, özellikle ekonomik alanda bir birlikteliğin söz konusu olduğunu vurgulayan araştırmacılara göre, iki önemli nokta göz ardı edilmemelidir. Ekonomik ve sosyal yaşamdaki kültürel küreselleşme, Batı değerleriyle dinî kimlik arasında bir birliktelik oluşturmuştur. Bir diğeri ise, bu birliktelik, sosyal hayatta farklı boyutlarda ve anlamlarda gerçekleşmiştir. Bu nedenle kültürel küreselleşme bir

²² Berger, a.g.m. 22-25.

²³ Berger, a.g.m. 22-25.

²⁴ Arkoun, Mohammed, “Present-Day Islam Between its Tradition and Globalization”, **Intellectual Traditions in Islam**, ed. F. Daftary, London: I. B. Tauris 2000, 211.

²⁵ Keyman, E. Fuat-Sarıbay, A. Yaşar, “Küreselleşme, Siyaset ve Toplumsal Yaşam”, **Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam**, ed. E. F. Keyman-A. Y. Sarıbay, Ankara: Vadi Yayınları, 1998, 13.

tek tiplik (unitary) olmayıp, modern değerler ile İslami geleneksel değerler, semboller ve söylemlerin oluşturduğu zengin boyutlu bir birlikteliktir.²⁶

Bazılarına göre küreselleşme, sadece kültürel yönüyle değil, nereden bakılırsa bakılsın, her açıdan kapitalizmin yer küresine yaygınlaşmasıdır. Bu nedenle kapitalist modernitenin her alan ve toplumda yerleşmeye çalıştığı dinamik bir sıçrayıştır.²⁷

Bir kısmına göre de Türkiye ve İslam dünyasının her yanında ortaya çıkan İslamcı hareketlerin hedefi, alternatif bir modernlik yaratmaktır. Bunlar modernliği reddetmek değil, ekonomik ve siyasal olarak küresel sisteme katılan, fakat enerjisini bilinçli bir şekilde İslam kültüründen alan bir “İslam modernliği” oluşturmak istemektedirler.²⁸

Robertson’a göre, “çokkültürlü” olduğumuz ya da olmamız gerektiği düşüncesine artık hepimiz alıştık. Ancak, görünenin aksine bu kavram da oldukça sorunludur. Her şeyden önce “çok kültürlülük” ile “çok kültürcülük” arasındaki farkın bilincinde olmalıyız. “Çok kültürlülük”, çoğul kültürlerden oluşan bir ulus devlet içinde yaşama anlamına gelmektedir. Bu devlet, çoğu kez sözde etnik gruplar tarafından yönetilmektedir. (Bazen “çok kültürlülük” yerine “polietniklik” kavramı kullanılmaktadır). Diğer taraftan “çok kültürcülük”, çoğul kültürlerle bir arada yaşamının zorunlu kıldığı erdemlere bağlılığa işaret etmektedir. Burada, homojenlik karşısında heterojenliğin fazileti vurgulanmaktadır. Ancak, çok kültürcülüğün yükselişinin çoğunlukla ulus devlet çatısı altında, özelde “siyasal alan” arayışı içinde olan ve bazen egemen değerlerin izafileştirilmesini destekleyen gruplar tarafından başlatıldığını da ifade etmeliyiz. Esasen bu durumda çok kültürcülük çeşitli etnik bağlılıklar, dinler, yaşam tarzları vs.den oluşan bir ulus devlette onurlu ve kısmen barışçıl bir ortamda bir arada yaşamının adı olmaktadır. Fakat sözde çok kültürcülüğün

²⁶ Özbudun, Ergun-Keyman, E. Fuat, “Cultural Globalization in Turkey”, **Many Globalizations: Cultural Diversity in the Contemporary World**, ed. Peter L-Samuel P. Huntington, Oxford, 2002, 198.

²⁷ Sarıbay, A. Yaşar, **Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme**, İstanbul: Everest Yay, 2004, 4.

²⁸ Bilgin, Beyza, “Küreselleşme Din ve Eğitim”, **Dini Araştırmalar**, ed. Mustafa Erdem, VI/17, 2003, 206.

en ilginç -ve bir bakıma en rahatsız edici- niteliklerinden birisi; onun, Kanada örneğinde olduğu gibi, geleneğin ve alt kültürlerin keşfine daha fazla katkıda bulunmasıdır. Birçok ülkede uzun süredir kayıp ya da bastırılmış durumdaki gelenekleri yeniden keşfettiklerini iddia eden hareketler ortaya çıkmaktadır. Bunun bir örneği, Hıristiyanlıktan önce İngiltere, İrlanda ve Fransa’da yaşamış eski Seltik dönemi papazlarının mirasçısı olduklarına inananların oluşturduğu “Wicca” hareketidir.²⁹

Kültürel küreselleşmeye karşı durulan çekincelerin nedenlerinden birisi de, onun modernitenin devamı olması niteliğidir. Moderniteye yapılan eleştirilerin birçoğu, kültürel küreselleşmeye yapılmaktadır. Ancak o, modernizmin birçok değerlerini de sorgulayıcı bir özelliğe sahiptir. Bu nedenle daha çok post-modernizm ile bağlantılıdır. Bu nedenle küreselleşme, post-modern zemininde işleyen ve onunla birlikte gidişatı bulunan bir olgudur. Küreselleşme, ekonomik, siyasî ve kültürel birikimler çerçevesinde oluşmuş ve bulunduğu ortamın dışına çıkarak bütün dünyayı etkilemiş bir yapıda olması nedeniyle modernizm ve post-modernizm süreçlerinin bir sonucudur. Ancak temel esri itibarıyla modernleşme, küreselleşmeyi doğurmuştur. Bir anlamda modernliğin yaygınlaşmasına yol açmıştır.³⁰

Bu tür yaklaşımlara rağmen, küreselleşme-kültür ilişkisi, modernizm-kültür ilişkisinden oldukça farklı seyrettiği de ileri sürülmüştür. Modernizmin uygulayıcılarının genellikle faydacı çoğulculuğa sıcak bakmadıklarını, kültür planlaması yoluyla kültür değişimini sağlamaya çalıştıklarını, hatta bazılarının kültürel homojenleşmeyi sağlamak için zora başvurduklarını biliyoruz. Küreselleşme taraftarlarına göre, globalleşme böyle bir çizgi takip etmiyor. Kültürel çoğulluğu bir program dâhilinde yok etmeyi, göçmen kültürünü asimile etmeyi, kültürel alandaki bireysel yaratıcılığı katı ideolojilerin emrine vermeyi düşünmüyor. Yaygın kanaate göre hayatın öteki alanlarında görülen küreselleşme, kültürel asimilasyonun değil, farklı kültürlerin birlikte yaşamaları

²⁹ Robertson, Küreselleşme ve Geleneksel Dinin Geleceği”, 357.

³⁰ Şen, Y. Furkan, **Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik ve Ulus Trendleri**, Ankara: Yargı Yayınları, 2004, 180; Giddens, A, **the Consequences of Modernity**, 1990, 66, 170-173.

iradesinin yanında durmaktadır. Küreselleşme sayesinde kültürler birbirlerini daha iyi tanıyacak ve birlikte var olmanın yollarını daha kolay bulacaktır.³¹

Globalleşme, kültürler arası benzeşmeyi teşvik ettiği gibi, aynı zamanda da farklılaşmayı su yüzüne çıkartmaktadır. Paradoksal biçimde modern dünyamızda homojen bir kültüre yönelik gözlemlenmektedir. Bu da yerel kültürlerin dirilmesi, canlanması ve güncellenmesine neden olmaktadır. Yakın zamana kadar fazla ileri bir boyutta savunulmayan milliyetçiliğin, günümüzde ciddi anlamda yaygınlaşması ve radikal biçimlerde savunulması, türdeşleştirici kültürel baskılar olarak değerlendirilmektedir.³²

Bunun yanında kaçınılmaz bir olgu olarak kabul edilen küreselleşme karşısında yerel kültürlerin varlıklarını koruyabilmek amacıyla, dış kültürleri kabuk değiştirerek kabul ettikleri görülmektedir. Bunun ana gerekçelerinden olarak, Batı kültürel kodlarıyla, yerel kültürlerdeki kodların benzerliğinden hareketle, bilinçli bir sentez oluşturma düşüncesi, kaçınılmaz küreselleşmeye karşı, yerelleşme şeklindeki bir tepki olarak düşünülebilir. Bir taraftan alt kültürleri eritme çabasına yöneliminde gelişen küreselleşmenin, mikro milliyetçilik akımlarına ve yerel/bölgesel oluşumlara yol attığı da son dönemki gelişmeler arasındadır.³³

Küreselleşme, bir yandan yerel farklılıkları küçülterek ortak bir kültür ortaya çıkarırken, diğer yandan da global köyün içinde “alt köy”lerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. İnsanların ulusal/yerel değerlerini bir tarafa bırakmadıkları gibi, köklerine daha sıkı sarılmalarına ve bölgesel blokların ortaya çıkmasına yol açarak adeta bir “global paradoks” yaratmaktadır. Kültürel globalleşme, değişime ayak uyduramayan, değişim talebiyle baş edemeyen veyahut ta değişimi benimsemek istemeyen kesimlerin kendi iç dünyalarına kapanmalarına neden olabilmektedir. Ayrıca küreselleşme sürecinde, değişime ayak uyduramayanlar ya da bunu başaramayanların kimlik krizi ile karşı karşıya

³¹ Aydın, Mehmet S, “Küreselleşme: Genel Bir Bakış”, **Küreselleşme İslam Dünyası ve Türkiye**, ed. İ. Kurt-S.A. Tüz, İstanbul: Ensar Neşriyat 2002, 27.

³² Gözen, Ramazan, “Küreselleşme, İslam Dünyası ve Türkiye/Müzakere”, **Küreselleşme İslam Dünyası ve Türkiye**, ed. İ. Kurt-S.A.Tüz, İstanbul: Ensar Neşriyat, 88-89.

³³ Sarıbay, Ali Yaşar, “Kültürel Bir Olgu Olarak Küreselleşme”, **Küreselleşme**, ed. Cemal Uşak, Ufuk Kitapları, 2002, 49, 50-52.

kalmaları ve sonuçta da, globalleşmeye karşı mücadeleye girişebilmeleri ihtimali de yüksektir. 1970’li yıllardan sonra dünyada bir taraftan dinî ve millî akımların güç kazanması, diğer taraftan da bölgesel blokların artması bunun bir göstergesi sayılabilir.³⁴

Bazı yazarlar da, küreselleşme sürecinin kültür bilincini güçlendirerek, dünyada bir çatışmayı beraberinde getireceğini ileri sürmektedir. Zira onlara göre bu yeni dönemde “kutsala dönüş” yeniden ve daha güçlü canlanmaktadır.³⁵

Öte yandan küreselleşmenin kendiliğinden daha şiddet ya da çatışma dolu bir dünya ortaya çıkaracağına inanmayan Robertson gibi araştırmacılar da bulunmaktadır. Onlar, bir bütün olarak dünya bilincini genişletmek ve derinleştirmek gerekir. Burada izafileştirmenin karşı konulamaz güçlerinin ortaya çıkardığı tehlikelerin farkında olan ve barışı arzulayan insanların tutumuna dikkat çekilmektedir.³⁶

Bir bakıma yerel kültürlerin canlanması, onların dünya insanları tarafından tanınmasıyla orantılı görünmektedir. Daha önceleri bilinmeyen, dünyanın bir köşesinde kalmış birçok dar alanlı yerel kültür, insanların dikkatlerini çekmekte ve onların ilgi ve yönelişlerine neden olmaktadır. Burada da teknolojinin ve özellikle iletişim teknolojisinin büyük payı bulunmaktadır.

Yereli korumak ve yaşatmak arzusu, birçok bölgede, Batı endeksli globalleşmeye karşı alternatif üretmeye zorlamıştır. Elbette bu daha çok sosyo-kültürel alanda kendisini göstermektedir. Bu nedenle Batılı olmayan küresel uzantılı hareketlerin son zamanlarda yoğunluk kazanması, bu anlayışın bir ürünü olarak değerlendirilmektedir.³⁷ Bunların önemli bir kısmı, Yeni Çağ Dinî Akımlar şeklinde tezahür etmektedir.

Küreselleşmenin getirmiş olduğu günümüz kültürünü şekillendiren unsurlar özetlemek gerekirse,

³⁴ Gürses, M, “Küresel Ekonomi”, **Maliye Dergisi**, Sayı:128, 1998, 55-67.

³⁵ Huntington, Samuel P, **Üçüncü Dalga**, çev. Ergun Özbudun, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 2002, 89.

³⁶ Robertson, “Küreselleşme ve Geleneksel Dinin Geleceği”, 356.

³⁷ Berger, “Küreselleşmenin Kültürel Dinamikleri”, 21

Küresel kitle kültürünün (popüler kültür) ortaya çıkmasıdır. Bunun, dünya çapında kültürel benzeşme ve buna bağlı olarak da yerel kültürlerin yok olma sürecine gideceği öngörülmektedir.

Etnik canlanma ve mikro-milliyetçiliğin yeniden zuhuru. Bunun, klasik millî kimlik ve kültürün zedeleneceği ve ulus devlet içerisindeki homajenleşmeye engel olacağı düşünülmektedir. Öte yanda en küçük yerel ve lokal milliyetçiliği tetikleyeceği ve bunun da ülkeler için sorun oluşturacağı düşüncesini doğurmaktadır.

Çok kültürlülüğün tamamen kendisini göstermesi. Bu tür çok renkliliğin gelecekte nasıl bir sorunlara gebe olacağı, bu da dünya ülkelerindeki siyasi yapıları nasıl şekillendireceği endişesini taşımaktadır.

Ulus üstü vatandaşlık uygulamaları ve imtiyazlı vatandaşlık talepleri. Bunun ise vatan, ulus gibi kavramlarını ciddi anlamda sorgulayacağı bir zemini oluşturacağı düşünülmektedir.³⁸

Bunlar, bazı araştırmacıları endişelendiren kültürü olumsuz yönde şekillendiren hususlardır.

Böyle bir durumda olan küreselleşmenin tek tip insan yetiştireceği ciddi bir endişe olarak karşımıza çıkmaktadır. Globalleşmenin insanları tek tip bir dünya toplumu oluşturacak biçimde bütünleştiren ve şekilleştiren süreçlerin tümünü anlatan ve yaşamın birçok alanında eş zamanlı olarak ilerleyen, ekonominin, maliyenin, piyasaların, teknolojinin, iletişimin ve siyasetin ötesinde kültür ve kimlik alanlarına uzanan çok boyutlu bir süreç olarak kabul edilmektedir.³⁹

Bütün dünya halkları için geçerli olan bu husus, Türkiye yurttaşları için de söz konusudur. Bu bağlamdan olarak Türkiye’de günümüzde bir kültür savaşı yaşanmaktadır. Bu iç ve öz kültür ile dış ve yabancı kültür arasında gerçekleşmektedir. Başta Batı olmak üzere dış kültürlerin etkisi, büyük oranda

³⁸ Şahin, Köksal, *Türkiye’de Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlete Bakış*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2006, 152-154.

³⁹ Albrow, M, *Globalization, Knowledge and Society*, ed. M. Albrow-E. King, London: Sage, 1990, 9.

baskın hale gelmeye başlamıştır. Bu da Türk halkının kültürel varlığını koruma konusunda ciddi bir sıkıntı içerisinde olduğunu göstermektedir. Ancak, bir milletin kültürünün kolay kolay yok edilemeyeceği hususunu da dikkatlerden uzak tutmamak gerekir.⁴⁰

Buna göre moda, reklâm ve medyanın etkilediği söz konusu ise de, bunun “tektipleştirme” yapacak kadar güçlü olmadığı savunulmaktadır. Zira kültürlerin oluşumu kısa zaman ve dar bir alana özgü olmadığı ve çok uzun yıllara dayandığı için, vazgeçilmesi ve uzaklaşılması da kolay ve kısa zamanlar gerçekleşemeyecektir.

Nitekim günümüzde bir dünya kültürü söz konusudur. Bu tek düzenlikten daha çok, bir tür çeşitliliğin örgütlenmesidir. Bütün yerel kültürler, birer alt kültür olarak varlıklarını ve cazibelerini sürdürmektedirler. Bu durumda bireyler daha çok kültürel kimliğin oluşturduğu bir örgü haline gelmektedir. Bu da tek tip bir kültür değil, çeşitli kültürler obasına mensubiyet düşüncesini artırmaktadır.⁴¹

Dünya kültürünün bir sonucu olarak, artık insanlar günümüz giysi veya beslenme şekillerinin bir Amerikan kültürü olduğunu düşünmemektedirler. Onları kendi hayatlarının bir parçası olarak kabullenmektedirler. Onlara karşı tepkileri sadece ekonomik olup, onların benzerlerini yapmak suretiyle mücadele etmektedirler. Bu giyim ve yaşam tarzı, marjinal gruplar dışında, çatışma unsuru olarak genelde kabul edilmemektedir.

Bu durumda küreselleşmeyi Batı kökenli bir proje olup, Batı emperyalizminin bir uzantısı görenler, kendilerine göre ciddi dayanaklara sahiptir. Böylece onlar, modernite ile küreselleşme arasında bağ kurmakta ve bunun da Batı modernitesi olduğunu ileri sürmektedirler.⁴² Dolayısıyla bölgesel

⁴⁰ Kaplan, Mehmet, “Kültür ve Kültürü Meydana Getiren Unsurlar”, *Türk Kültür ve Medeniyeti I*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Türk Kültür ve Medeniyeti Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1976, 79.

⁴¹ King, A. D, *Küreselleşme ve Dünya Sistemi Kimlik Temsilinin Çağdaş Koşulları*, ed. A.D.King, çev. G. Seçkin-Ü.H.Yolsal, Ankara: Bilim ve Sanat, 1998, 35.

⁴² Giddens, A, *the Consequences of Modernity*, California: Stanford University Pres, 1990, 70-78, 120, 174-178.

anlamda bir çıkış alanına sahip olsa, bile diğer bölgelerin kendi bölgesel değerleri doğrultusunda şekillendirdiği için, küreselleşmeye karşı çıkmaktadır.

Burada şu soruya da benzer cevap verilebilir. Acaba küresel değerler Batı toplumlarının değil de Doğu toplumlarının değerleri olarak sunulsa idi, yine benzer tepkiler alınır mıydı? Kuşkusuz bunun cevabı, Doğu ve Batı, yerel ve evrensel düşünenlere göre de farklılık arz edecektir. Bundan da bugünkü tartışmaların benzerinin yaşanacağı anlaşılmaktadır.

Küreselleşmeyi bir dünya değişimi ve gelişimi olarak görenler, belli bir mekân ve zamana aidiyetini kabul etmemekte ve buna da “küresellik” demektedirler. Onlara göre uygarlıklar, etnik, yerel, bölgesel ve bireysel kimlikler, bireysel bilinç artışı gibi unsurlar dünyanın küreselleşmesine katkıda bulunmaktadır. Bu tür bir gelişmeye küre-yerelleşme “Glocalization” denmiştir.⁴³ Buna göre yerelleşme, küreselleşmenin arka yüzüdür.

Yaklaşım nasıl olursa olsun, İster Giddens, isterse de Robertson gibi düşünenler isabetli çıksın, bugün itibarıyla dünya kültürünün ezici çoğunluğu, Batı kültürüne aittir. Böylece, bütün insanların ortak paylaşacağı bir global değerler kültürü de üretilmiştir. Nitekim özgürlük, refah, adalet, hoşgörü, uzlaşma, barış, düzen, bilgi ve ahlak ve kalite gibi kavramlar, söz konusu küresel söylemleri oluşturmaktadır. Buna göre küresel, millî ve yerel kimlikler birbirlerini yok etmemekte, aksine bir birliktelik oluşturmaktadırlar. Buna göre küreselleşme sonucu ortaya çıkan sosyal değişim, kültürleri homojenize etmemekte, ancak kültürel biçimi şekillendirmektedir.⁴⁴

Bu tür bir anlayışta çözüm bekleyen temel sorun, yeniden şekillenen yerel kültürün, Batı verileri doğrultusunda şekillenmesidir. Bu durumda kendi orijinal kültürel anlayışlarının kabuk değiştirerek yeniden şekilleneceği, bölgesel ve yerel kültür mensuplarını kara kara düşündürmektedir.

⁴³ Robertson, R, **Globalization: Social Theory and Global Culture**, London: Sage, 1992, 22, 173-174.

⁴⁴ Sharkey, Heather J (2004), “Globalization, Migration and Identity”, **Globalization and the Muslim World**, ed. B. Schaebler-L. Stenberg, New York: Syracuse University Pres, 2004, 137.

Küreselleşme ve Din

Küreselleşmenin yaygın ekonomistlik kavramlarla nitelendirilmesi gerektiği görüşüne şiddetle karşı çıkmalı ve bu kesinlikle kabul edilmemeli şeklinde düşünen bazı araştırmacılara göre, ekonomistlik (sadece ekonomik değil) kavramlar küreselleşmeyi yaşamın iktisadî-maddî yönlerine indirgemektedir. Bu yorumun oldukça yeni bir başlangıç noktasına sahip olduğu vurgulanmalıdır. 1970'lere kadar çok daha geniş kapsamlı bir küreselleşme kavramı üzerinde çalışıldığı halde, son zamanlarda yayılan ekonomistlik görüş, sadece on yıl ya da biraz daha fazla bir süre önce hızlı bir gelişme kaydetmiştir. Aslında din sosyolojisi ve dinî araştırmalar alanının sınırları içinde gelişen küreselleşme kavramı, 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında en belirgin bakış açısını oluşturuyordu. Wallerstein ve diğerlerinin modernleşme ve küreselleşme hakkındaki iktisadî yorumlarıyla paralellik arz etmesine rağmen, daha önceki gelişmeler dinî değişmeyi iktisadî kavramlarla açıklamaya çalışmıyordu. Elbette iktisadî faktörlerin önemi inkâr edilmemeli. Ancak onların küreselleşmenin sadece bir yönünü oluşturduğu kabul edilmelidir.⁴⁵

Globalleşme, dünyadaki bütün kültürel ve dinsel blokları etkisi altına almış durumdadır. Küreselleşmenin ekonomik, siyasî ve kültürel değerleri birçok toplumu ve şu ya da bu şekilde etkilemektedir. Son zamanlarda genel olarak din, özel olarak da İslam dünyasının globalleşme ile ilişkisi dikkat çeken bir tartışma alanı oluşturmaya başladı. Özellikle Huntington'un, “Medeniyetler Çatışması” tezini, genel olarak Batı ile diğer medeniyetler, ama özel olarak da Batı ile İslam medeniyeti arasındaki çatışma üzerine bina etmesi, dikkatlerin bu konuya daha da fazla çekilmesine yol açtı. Bugün İslam'ın ve Müslümanların insanlığın birbirine bu kadar çok yaklaştığı global dünya sisteminde nasıl bir rol oynayacakları sorusu her zamankinden daha fazla önem kazanmış durumdadır.⁴⁶

Din, insanlıkla birlikte var olan bir fenomendir. Bir anlamda insanlığın önemli bir yapısını oluşturmaktadır. Bu nedenle birçok dönemler, hukuk, felsefe, ahlak, bilim, sanat ve siyaset gibi insanın her boyutuyla bağlantılı hale

⁴⁵ Robertson, “Küreselleşme ve Geleneksel Dinin Geleceği”, 352.

⁴⁶ Çaha, Ömer, “Globalleşme, İslam Dünyası ve Müslümanlar”, **Küreselleşme İslam Dünyası ve Türkiye**, ed. İ. Kurt-S.A. Tüz, İstanbul: Ensar Neşriyat 2002, 77.

gelmiştir. Bu durumda, insanlığı ilgilendiren her yerde, olay ve gelişmede, sebep ve sonuç ilişkisi açısından, din vardır.

İnsanları en geniş kapsamıyla bir araya getiren dindir. Nitekim dinler insanların kendilerini keşif dinamiğinin bir parçasıdır ve devlet, ulus, kabile, etnik cemaat ve dil grubunu aşan ulusötesi bağlar ve yakınlıklar meydana getirir.⁴⁷

Küreselleşme ve din bağlamında çalışmalarıyla ün yapan Beyer'e göre küreselleşme çalışmalarında, dinin yeri ve önemini büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Hâlbuki din, sağladığı dünya görüşü ve sosyal çevre ile küreselleşme son derece yakından ilgilidir. Küresel ahlâkçıların da, küresel ahlâkî normların bağlayıcılığını din üzerinden sağlamak istemeleri ve eskiye göre bunu küreselleşen dünyada daha mümkün görmeleri, Beyer'in fikirlerinin küresel ahlâkçılarca da paylaşıldığını göstermektedir. Nitekim Beyer de, küresel ahlâk düşüncesinde dinin, küreselleşme sürecinde göz ardı edilemez bir unsur olarak görüldüğüne işaret etmiştir.⁴⁸ Beyer'in temel tezlerinden biri, küreselleşmenin din için sadece olumsuz sonuçlara sahip olmadığıdır. Ona göre din, küreselleşen dünyada hâlen çok önemlidir ve bundan sonrası için ne olacağını kestirmek mümkün değilse de, dinin özelleşmiş ve çoğulcu bir yapıya doğru gittiği gözlenmektedir.⁴⁹ Ona göre küreselleşme, dinde özelleşmeye sebep olmakla birlikte, dinin halk üzerindeki etkisinin yenilenmesi için de bereketli bir zemin sağlamaktadır.⁵⁰

Tarihsel süreçte birçok sosyal problemin menşei olan dinin etkisi, modern dönemlerde siyasî ve sosyal alanda zayıflamış, dar alanlar ve bireysel ortamlara çekilmiş görünmektedir. Batı değerlendirmeleri içerisinde bunun başlıca nedenleri arasında dinî kurumların bilimin yükselişine ve beşerî muamelelerdeki maddî ilerlemeye düşman olduğu şeklindeki algılamalarla, Hıristiyanlıktaki

⁴⁷ Falk, Richard, **Küreselleşme ve Din**, çev. H.T.Başoğlu, İstanbul: Küre Yayınları 2003, 11.

⁴⁸ Beyer, Peter L, "Globalization and Religion", **Encyclopedia of Religion**, ed. Lindsay Jones, Detroit: Thomson Gale, 2005, 3499.

⁴⁹ Beyer, Peter L, **Religion and Globalization**, London: Sage, 1994, 97.

⁵⁰ Beyer, Peter L, "Privatization and the Public Influence of Religion in Global Society", Mike Featherstone, **Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity**, ed. Mike Featherstone, London: Sage 1990, 373.

bölünmenin inkâr edilemez bir şekilde bir dizi korkunç savaşa katkıda bulunmuş olması vakıyasıyla alakalıdır.⁵¹

Bu gerekçelerle bağlantılı olarak dinî gerilemelerin başka nedenleri arasında sekülerizm karşıtı olan dinî grupların, şiddet ağırlıklı siyasî aşırılığa yönelmesi, ayrıca çağın gerektirdiklerinden uzak bir tutum içerisinde bulunularak, çağın geriden takip edilmesi de önemli faktörler arasındadır. Bir başka neden de sekülerleşmiş çağda modernitenin ortasına görünüşte bir karabasan gibi çöken Heaven's Gate ve Aum Shinrikyo gibi dinî kütlerin trajik ve korkunç davranışları da yabana atılmayacak gelişmeler arasındadır.⁵²

Küreselleşme, birçok alanda kendisini göstermektedir. Bunlar özetle, etnolojik, teknolojik, finans, medya, ideolojik ve dinî alanlardır. Bu nedenle başta İslam olmak üzere diğer bütün dinler küreselleşmeden etkilenmektedirler. Ancak sosyolojik olarak İslam, Doğu ile Batı arasındaki yapay karşıtlığın üstesinden gelebilecek evrensel bir yapıya sahiptir.⁵³

Bu tür bir etkilenmeye maruz kalan belli kesimlerin globalleşmeye karşı çıkmalarının en önemli sebebi, onların kültürel değerlerini koruma kaygıdır. Bu kaygının harekete geçmesi, karşı koymada bazen sınır tanımama düşüncesini doğurmakta ve bazen dinî taşkınlıklara neden olabilmektedir. Bu da dinî kaynaklı terörizmi doğurmuştur.

Globalleşen toplumda dinin sunacağı değerler olmalıdır. Bu evrensel dinlerin doğasında vardır ve olmalıdır. Bu aynı zamanda dinin çağın sosyal problemlerine çözümler getireceği anlamına gelir. Din, bireysel ve toplumsal anlamda sürekli bir iletişim aracıdır. Bu iletişim aşkın varlık ile insan arasında gerçekleşmektedir. Buna göre din, modern toplumlarda da varlığını sürdürmektedir. Böylece organize, ideolojik ve motivasyonel niteliklere sahip olan dinin toplumsal ve siyasal gelişmelere etkisini sürdüreceği yadsınamaz bir gerçektir.

⁵¹ Falk, a.g.e. 15.

⁵² Falk, a.g.e. 32.

⁵³ Beyer, Peter L, **Religion and Globalization**, London: Sage, 1994, 222.

Küreselleşmenin gelişme sürecinde, İslam dünyasının tavrı farklılık arz etmektedir. Bunun nedeni, İslami anlayış, yerel ve bölgesel şartlar, İslam'ın sunuş biçimi ve modernite ile bağlantıları ölçüsüne göredir. Nitekim Müslümanların maruz kaldıkları yönetim biçimi, ekonomik şartları ve kültürel ortamları ve bu alanlardaki eksiklik onların memnuniyetlerinde olumsuz etki yapmaktadır. Müslümanlar dindarlık, kişiye özgü ve özerk, siyaset dışı, modern akılcılık ile uyumlu İslamiyet'i benimsemektedirler. Eğer arzuladıkları ortam şartları aniden değişir ve bozulursa, yeni oluşan ortama göre huzur, sosyal, toplumsal uyum ve uzlaşmacı bir tavır içerisine girerler. Eğer siyasî bir baskı oluşursa, o zaman Müslümanlar kendilerine özgü bir şekilde görüşlerinde ve tutumlarında modern bir şekilde radikalleşerek, sistem dışı şiddete ve akılcılık dışı şovenizme kayarlar.⁵⁴

Küreselleşmenin medeniyetler çatışmasını doğuracağı düşüncesinde ısrarcı olan Huntington gibi düşünen bazı Batılı araştırmacılara göre, Batının en büyük düşmanı İslam'dır. Zira İslamiyet ile Batı kültürü tamamen birbirlerine terstirler. Bu bir tür evrensel uyuşmazlıktır.⁵⁵ Ancak, bu tür bir değerlendirmede, daha çok siyasî ön yargıların da etkili olduğu gözlerden uzak tutulmamalıdır.

Bazı araştırmacıların küreselleşme ile dinin çatıştığı tezine rağmen, bazıları da dinin globalleşmeyi hızlandırdığı kanaatinde dirler. Zira din, milletler üstü bir olgudur. Bu nedenle dinler, insan bilincini, belli topluluklardan, grup ve cemaatlerden milletler arasındaki birlikteliğe götürmek suretiyle, yükseltmektedir. Bu nedenle dinler, küreselleştirmeyi destekleme ve canlandırmanın ötesinde, bireyselleşme ve modernleşme alanlarında yeni teklifler sunabilecektir.⁵⁶

Benzer bir şekilde, küreselleşmenin, dinin yeniden canlanmasına ve dirilmesine sahne olacağı kanaatinde olanlar da mevcuttur. Ünlü medeniyetler

⁵⁴ Rudy, Sayres, "Subjectivity, Political Evaluation and Islamist Trajectories", **Globalization and the Muslim World**, ed. B. Schaebler-L. Stenberg, New York: Syracuse University Pres, 2004, 79.

⁵⁵ Cesari, Jocelyne, "Islam in the West", **Globalization and the Muslim World**, ed. B. Schaebler-L. Stenberg, New York: Syracuse University Pres, 2004, 81.

⁵⁶ Cesari, a.g.m. 82.

çatışma tezinin sahibi Huntington, dinlerin yeniden canlanacağı, insanların kutsal yerlere döneceği görüşünü ileri sürmektedir.⁵⁷ Huntington gibilerinin bu yaklaşımı ile yukarıdaki görüşleri arasında görünüşte bir çelişki mevcuttur. Bu tür yaklaşımlardan gelecekte insanlığın özümseyeceği din olgusunun, radikalizme dönüşebileceği sinyali vermektedir. Bu ise, her iki ihtimali de göz önüne getirmekle birlikte, gelecek dünyada yaşayacak insanların tavırları ve zamanlarının şartlarına göre algı ve eylemlerinin değişebileceği düşüncesini doğurmaktadır. Bu nedenle "çatışma" tercihli bir öngörünün, çok da tutarlı olmayabileceği, kabul edilemeyecek bir tez değildir. Zira büyük devletlerin ezici çoğunluğunu laiklik tecrübesinden sonra, başta Avrupa olmak üzere, din üzerine kurulmuş ayrılıklar ve çatışmaları yaşamış ve bundan çok çekmiş olan dünya halklarının, yeniden dinî normlara endeksli bir eyleme girişeceği, insanlık deneyimiyle bağdaşmamaktadır.

Küreselleşmenin dinî canlandıracağı ve bunun da ileride bir çatışmaya neden olacağı tezinin aksini düşünenler de yok değil. Başta İslam olmak üzere diğer bütün dinler küreselleşmeden etkilenmektedirler. Bu genel bir kabuldür. Ancak bu gelişmeler içerisinde İslam dininin ayrı bir yeri olduğu da unutulmamalıdır. Nitekim sosyolojik olarak İslam, Doğu ile Batı arasındaki yapay karşıtlığın üstesinden gelebilecek evrensel bir yapıya sahiptir.⁵⁸ Bu görüşün hamasi bir duyguyla kabul edilmiş olabileceği ileri sürülse de, İslam dininin sosyo-dinamik yapısı göz önüne alındığında, yabana atılmayacak ve üzerinde kafa yorulması gereken bir tez olduğu görülebilir. Bu da küreselleşmeden kaynaklanan gelişmelerin, her dinî eşit derecede etkileyemeyeceği görüşünün kabul edilebileceği tezini doğurmaktadır.

Bu yaklaşımlar doğrultusunda küreselleşmenin getirmiş olduğu birtakım açılımlar bulunmaktadır. Bunlar bazıları tarafından globalleşmenin getirdiği sorunlar olarak değerlendirilirken, bazıları da onları yeni kazanımlar ve gelişmeler olarak kabul etmektedir. Bu problem veya açılımlar arasında dinin yeniden yorumlanması ihtiyacı yanında sekülerleşme, dinî otoritenin zayıflaması veya dinî yorumların bireyselleşmesi gibi konular yer almaktadır.

⁵⁷ Huntington, Samuel P. **Üçüncü Dalga**, çev. Ergun Özbudun, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 2002, 89.

⁵⁸ Cesari, a.g.m. 80.

Nitekim küreselleşmeyen zemin hazırlayan dönemlerden biri olan aydınlanma akli, İranlıları, Türkleri ve genelde Müslümanları, kavrayış alanların manidar biçimde genişletmek için değil, ilk etapta, zamanın esas düşmanına, siyasette ruhban sınıfı nüfuzuna karşı savaş başlatmada araç olarak kullanmıştır. Otoriteye karşı geliştirilen tavır, nebilerin, velilerin, teologların, felsefecilerin, sanatçıların, şairlerin ve kahramanların dünyevî sesleri amansızca marjinalleştirildi, diskalifiye edildi, bir âlimler tarihine ya da kesin bir unutkanlığı maruz kalan bir geçmişe ötelendi.⁵⁹

Küreselleşmenin Getirdiği Dini Problemler

Globalleşme iki şekilde dinî probleme kaynaklık etmektedir. İlki, önceki dönemlerde ortaya çıkan dini inanç problemlerin tekrar gün yüzünü çıkması şeklindedir. İkincisi ise, çağın getirileri doğrultusunda farklı platformlarda inanç ve kabul sorunlarının doğmasıdır. Birincisine verilebilecek en güncel örnek, dinlerin kurtuluşçu söylemleridir. Buna göre her büyük ve kadim din, kendi mensuplarına, sahip oldukları inanç değerlerinin dünya ve ahiret kurtuluşuna yegâne sahip olduklarını söylemesidir. Bu dinler arası iletişimin verileri, öteki hakkındaki gerçekçi bilgilerin artmasıyla, kurtuluş hareketinin tek olmadığını ileri süren dinî çoğulculuk ve küresel ahlak tezlerini doğurmuştur. Bu anlayışlar, önceki kadim dinlerin varlığı ve doğru olabileceği tezi üzerine kurulmuştur. Bunun yanında kadim büyük dinleri kabul etmemekle birlikte, onlardan aldıkları veriler yanında, modern eklentilerle şekillenen, böylece yeni bir oluşumun teşekkülü olan Yeni Çağ Dini Akımlar da mevcuttur. Bu savların değerlendirmesi, makalenin hacmini aşacağından bir başka çalışmaya aktarılmıştır.

İkinci kategoride ise, sekülerizm/dünyevileşme, bireyselleşme yanında Yeni Çağ Dini akımlar bulunmaktadır. Bu üç terimden Yeni Çağ Dini Hareketler, kurtuluşçu düşüncelerden oluşan bir önceki kategorinin içerisinde ele alınabileceği gibi, sekülerlik ve bireyselleşmenin bir sonucu olarak da değerlendirilebilir. Yeni Çağ Dini Akımları ve UFO kültürleri, kadim büyük

⁵⁹ Arkoun, Mohammed, "Present-Day Islam Between its Tradition and Globalization", *Intellectual Traditions in Islam*, ed. F. Daftary, London: I. B. Tauris, 2000, 190.

dinlerin senkretik bir oluşumu olduğu gibi, onlara karşı alternatif bir dini hareket olarak da değerlendirilebilir. Yine her iki hareket, sekülerliğe karşı bir yapı sergilemekle birlikte, söylem itibarıyla seküler bir niteliğe sahiptir. Nitekim kutsal dinlerde yer alan ahiret anlayışının dünyada gerçekleşeceği inancı, bunun bir göstergesidir.⁶⁰

Küreselleşmenin getirmiş olduğu önemli bir dinî problem, dinin ve uzantıları olan dinî olanların, otoritelerini kaybetmeleridir. Yukarıda Arkoun'un değindiği hususlar, bu alanda bir örnektir. Bu algılama ise, sekülerleşmenin ve bireyselleşmenin birer sonucudur. Bu problem aynı zamanda bir İslam teologunun da üzerinde durduğu bir husustur. Nitekim 11-14 Eylül 2003 tarihinde Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde tertip edilen İlahiyat Fakülteleri Kelâm Anabilim Dalı VIII. Eğitim-Öğretim Meseleleri Koordinasyonu Toplantısı ve Dini Otorite Sempozyumu tertip edilmiştir. Burada kelam araştırmacıları problemi enine boyuna irdelemişlerdir. Sempozyum kitabı *Dini Otorite* adıyla Ensar Neşriyat Yayınları arasında yayımlanmıştır (İstanbul 2006).

Biz burada küreselleşmenin getirmiş olduğu inanç problemleri arasında daha çok dünyevileşme ve bireyselleşme boyutu üzerinde durmak istiyoruz.

Sekülerizm

Secularism, Latince 'saeculum' sözcüğünden türemiştir. Bu terim, zaman ve mekân birlikteliğine vurgu yapan bir anlama sahiptir. *Zaman*, hazır oluşunu; *mekân* ise, dünyada ve dünyevî oluşunu gösterir. *Saeculum*, "bu çağ ve şimdiki zaman" anlamına gelmektedir. Seküler kavramında yer alan bu zaman-mekân çağrışımı, tarihsel olarak Greko-Romen ve Yahudi geleneklerinin Batı Hıristiyanlığı içerisinde kaynaşmasından doğan uygulamalardan oluşmuştur. O halde sekülerlik, dünyevî zamana uygun anlamı taşır.⁶¹

⁶⁰ Biçer, Ramazan, "Kutsal Kitaplarüstü Apokrif Kutsal: Bilgi Kitabı", *Kelam Araştırmaları*, V: 2, 2007, 15-27.

⁶¹ Attas, S. Nakib, *Modern Çağ ve İslâmî Düşünüşün Problemleri*, çev. M. Erol Kılıç, İstanbul, 1989, 42-43.

Sekülerlik, laiklik ile aynı anlamda değildir. Laiklik, Fransızca bir kelime olması açısından İngilizce karşılık olarak sekülerlik terimi yaygın olarak kullanılmaya başlandı. Sekülerlik, bazen bir devlet yönetim biçimi olan laiklik anlamında, bazen de bireylerin günlük yaşamlarında dinî değer, düşünce ve olgulara yer vermemesi, uzak durması ve umursamaması anlamında kullanılmaktadır ki, en yaygın Türkçe karşılığı dünyevileşmedir.

Biz çalışmamamızın bu bölümünde ve diğer ilgili birimlerinde sekülerliği, laiklik anlamında değil, dünyevileşmek manasında kullanmaya özen gösterdik. Teolojik açıdan devlet sistemi konunun tamamen dışında değildir. Özellikle müteahhirin dönemi kelim kitaplarında “imamet” bahislerinin yer aldığını biliyoruz. Bu anlamda bir devletin idarî sistemi, teologun gündeminin dışında değildir. Ancak bize göre ana sorun, bireyin inanç boyutunu şekillendiren ve bireyselliğin de önemli çıkması ve sorunu olan, bireysel sekülerleşmedir.

Makalede Laiklik konusuna fazla yer ayırmayışımızın ana nedenlerden birisi de, konunun çok karmaşık olması, uygulandıkları ülkelere göre farklı şekillere bürünmesidir.⁶² Bu durum ise bu makalenin hacmini açacak bir araştırmayı gerektirmektedir. Laikliğin uygulanmasındaki farklılık İslam ülkelerinin kendi bünyelerinde çok yönlü olduğu gibi, Batı laikliği ile İslam dünyasının laikliği arasında ciddi anlamda değişik uygulama bulunmaktadır. Nitekim Batı laikliği demokratikleşmeyi sonuç veren bir ön hazırlık mahiyetini de almıştır. Ancak bu durum İslam dünyası ve özellikle Ortadoğu için tam aksini sonuç vermektedir. Zira bu ülkelerde laiklik, çeşitli nedenlerle insanlara baskı unsuru, demokratiksizleştirme ve dinî cılızlaştırma şeklinde yönlendirilmiştir.⁶³ Burada asıl sorun, Laikliğin tanımında ortaya çıkmaktadır. Batı verileri doğrultusunda yapılan tanımlar, İslam dünyası ülke liderleri için, halkının demokratikleşme kaygısına neden olacağı nedeniyle, yönetenler ve liderler tarafından, tanımın belirginleşmesi kabul edilmemektedir. Kabul edilmiş olsa bile, uygulama yöntemi tamamen farklı olmaktadır. Bu nedenle az gelişmiş veya gelişmekte olup da demokrasiye yönelme düşüncesinde olan ki bu bazen

⁶² Yazıcıoğlu, Hilmi, **Bir Din Politikası: Laiklik**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 205-208.

⁶³ Roy, Olivier, **Globalised Islam: The Search for A New Ummah**, London: Hurst, 2004, 3.

Batı'nın da zorlamasıyla olmaktadır, bu tür ülke idarecileri, kendi düşünce ve anlayışının oluşturduğu baskıcı anlayışlarının sorgulanacağı endişesiyle, laikliğin tanımı ve sınırlarının tespitinde çok da hevesli olmamaktadırlar. Nitekim bazı İslam ülkelerindeki İslamî radikalliğin mevcudiyeti bahanesiyle demokrasi kısıtlanmakta ve demokratik eylemler engellenmektedir.⁶⁴ İslam dünyasındaki bu tür yapılanmalar, “demokratik olmayan demokrasi” şeklinde tespit edilmiştir. Bu ve benzeri sorunlar geniş bir şekilde, başka çalışmalarda ele alınması gerektiğinden konuya burada sadece değinilmiştir.

Önceleri düşünsel anlamda ortaya çıkıp daha sonra da ideolojik bir yapı kazanan sekülerizm, elbette devlet ideolojisinden daha öte bir alana sahiptir. Sekülerizmin hedefinde, bilimsel akılcılığı, gayr-i dinî temelleri üzerine bina etmek suretiyle toplum idaresi arzusu yatmaktadır. Sekülerizmin öncelikli olarak Ortaçağ Hıristiyan uygulamasına karşı çıkmak amacıyla, sosyal ve siyasî alanda yerleşik hayata geçmiş olduğunu da hatırlatmakta ayrıca yarar vardır. Modern devletin yönelişinin temeli olarak sekülerizm, dinin kamu düzeni üzerindeki etkisini sınırlama mücadelesi ile yakından irtibatlıdır; ancak belki daha fazla, ruhban sınıfının tesirini sivil topluma hapsedmekle ilişkilidir. Otuz Yıl Savaşları ile zirveye ulaşan Avrupa'daki din savaşları, devletin toplum üzerine hususi bir birleştirici din dayatması gerektiği konusunda geniş bir siyasî uzlaşma meydana getirdi. Devlet, halkın dinî yönelişiyle ilgili olarak yansız olmalıdır ve yönetici bir hoşgörü ethosuna bağlanmak suretiyle tüm vatandaşların vicdan ve inanç hürriyetini muhafaza etmekle yükümlüdür.⁶⁵

Serbest piyasa kökenli olan globalleşme, kapitalizm desteklidir. Bu aynı zamanda kapitalizmin küreselleşmesidir. Bu şekildeki bir gelişim de, yardımlaşma ve dayanışma tabanlı geleneksel kültürü zayıflatacağı düşüncesini doğurmaktadır. Bu da modern hayat tarzının bir parçası olan bozulma, kişilik zayıflaması, bencillik, ahlaksızlık, yabancılaşma gibi olumsuz değerlerin yaygınlaşmasına neden olacağı düşüncesini doğurmuştur. Maddeciliğin de sosyal, insani ilişkiler açısından sorunlar getirdiği de göz ardı edilemez. Kapitalizmin birleşik kültüre karşı çıkması onun, rasyonalist içeriğe sahip olan

⁶⁴ Roy, a.g.e. 74.

⁶⁵ Falk, **Küreselleşme ve Din**, 44.

seküler bir sürece sahip olduğunu göstermektedir. Bu anlayış kapitalist, bilimsel ve akılcılığın din, Mormonizm’de olduğu gibi, ahlak ve kültürel değerlere karşı yanlış bir tepkinin ortaya çıkmasını doğurmuştur.⁶⁶

Sekülerleşmenin en belirgin özelliği, insan aklını metafizik denetimden kurtarmaktır. Şüphesiz bu, aklın mutlaklaştırılarak yanılmazlığının peşinen kabul edilmesi anlamına gelir. Tanrı’nın olduğu kadar vahyin de inkârını gerektirmez, ancak bir köşeye sıkıştırır.⁶⁷

Toplumlar büyük endüstri idarecileri, ketumlukla iş gören bankerler, gelip geçici bir coşku uyandıran spor şampiyonaları ve yıldızları, yüksek derecede uzmanlaşmış bilimsel araştırmacılar çıkarıyor; ne var ki bunların ekonomik üretim ve mübadelesini, gezeğenin ekolojik geleceğini ve insan hayatının kalitesinin yükseltilmesini taahhüt edecek derecede harekete geçirici, entelektüel ve manevî değerleri oluşturmak için gerekli olan ilham kaynaklarını oluşturmaya ne zamanları ve ne de kaynakları bulunmaktadır. Politikacılar ise, insanların hala hayallerinin kırılmasına neden olmakta, yolsuzlaştırmakta, kana doymayan tiranlar ve cahil halk kesiminin oluşmasına zemin hazırlamak ve mutlakiyetçiliklerini oluşturmakla meşguller.⁶⁸ Bu ise ciddi anlamda dinden ve maneviyattan uzaklaştırıcı bir etkiye sahip olmaktadır.

Globalleşme tartışmasının ekonomik arka planında küresel değerlerin uzlaşmaz Aydınlanma düşüncesi bulunmaktadır. Aydınlanma düşüncesinin dinî doğrudan rakip olarak görmesi teziyle bağdaşık olarak, bu tür uzlaşmazlık nedenlerinin arasında, teologların açıklamakta zorluk çektikleri kötülük problemi gibi bazı inanç konularının aklileştirilmesi bağlamında ileri sürülen tartışmalar yatmaktadır. Bu tür konuların tartışılabilen alana taşınmasında, modernist, seküler kaynaklı bireysel din anlayışının etkisi büyüktür. Ancak Bu hesaplaşmanın arka planında, modernitenin dünyayı etkilemesi, dinî bir kenara itmesi, otantik kültürleri silmeye çalışması yatmaktadır. Böylece din ile aklın,

⁶⁶ Rudy, Sayres, “Subjectivity, Political Evaluation and Islamist Trajectories”, **Globalization and the Muslim World**, ed. B. Schaebler-L. Stenberg, New York: Syracuse University Pres, 2004, 48.

⁶⁷ Kolakowski, Leszek, **Modernity on Endless Trial**, Chicago: Univ. of Chicago Pres. 1990, 90; Cox, Harwey, **The Secular City**, London: Penguin, 1974, 14.

⁶⁸ Arkoun, “Present-Day Islam Between its Tradition and Globalization”, 190.

modernlik ile geleneğin arasındaki uzlaşma çabalarının sonuç vermesi zor olmaktadır. Üstelik böyle bir uzlaşma çabası, birçok modernist ve gelenekçi kesim tarafından kabul edilememiştir. Bunun en tipik örneğini Osmanlı devletinin son dönemlerindeki fikir savaşlarında rahatlıkla görebiliriz.

Çoğu zaman sekülerizm, aydınlanma mirası, modernite, akılcılık ve akıl çağı gibi yakın terimlerle birlikte ele alınmaktadır. Sekülerleşmede, müşterek bir dünyevilik ve bilimsel metot anlayışının uzantısı olarak, aşkın ve kutsal olana dair iddialar hakkında şüphe bulunmaktadır. Aynı zamanda geleneğe bağlı kalmaya yönelik bir reddiyeyi de içermektedir. Öte yandan aynı kavram, ilerleme, teknolojik icatlar ve Batının üstünlüğü terimleriyle birlikte değerlendirilmektedir. Batı Avrupa’nın bir icadı olan “devletin seküler yapıda olması”, Onyedinci Yüzyılda Batı siyasî arenasında ciddi bir şekilde kendisine yer bulmuştur. O çağdan beri artık Avrupa devletlerinin çoğu laik, halkı da seküler bir yapıya sahip olmuştur.⁶⁹

Aydınlanma çağının yanında İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimlerinin devrimci sekülerist söylemi, nebevi beyanın kaziyeleri ve dinî tezahürleri ile bağını bütünüyle koparır. Dünyevileşme, varoluşsal kodunu yeni hareket noktasının kurucusu olarak sunar. O bütün insanoğlu için bir ümit prensibi, insan varlığının bütün ürünlerini canlandıran ve terbiye eden paradigma ve tanımlamalarla hareket eder. Aynı zamanda sekülerizm, ahlakı, hukuku ve maneviyatı tarih boyunca yaşayan bir Allah’tan bağımsız kılar. Sekülerizm, ilahi kanunun yerine koyduğu bir manevî güce sahip olduğunu iddia eder.

Sekülerlik ve tanrısallık tarihsel süreçte günümüze kadar devam etmiştir. Sekülerizm çoğunlukla insanlık tarafından daha az ilgi görmüşse de, sekülerlik ve ilahiliğin varoluşsal verimliliği ve kurtuluş taahhütleri henüz harcanıp bitirilememiştir.⁷⁰

Sekülerizm, din karşıtı tavrı benimseyenler için bir sığınak gibi görünebilir. Nitekim özellikle siyasal alanda, dinî değerlere karşı yapılan saldırılarda bir sığınma limanı olmuştur. Ancak Batıdan sudur ettiği şekliyle sekülerizm, devletin geleceğiyle ilgili dinler ve medeniyetler diyalogunun bir

⁶⁹ Falk, Küreselleşme ve Din, 44.

⁷⁰ Falk, a.g.e. 10, 12.

parçası olabilir. Bu misyonu üstlenebilmesi ancak değerler açısından nötr bir tavır sergilemesiyle alakalıdır. Bu masum tez ne kadar gerçeklik kazanabilir? bu konuda pek iyimser olunmamakla birlikte sekülerizm, kendi başına küresel yönetişim hakkındaki tekliflerine meşruiyet kazandırmaya muktedir değildir. Bu teklifler, hem Batılı formatlar sebebiyle lekelidir, hem de ekonomist kaygıların tesirindedirler. Buna rağmen insanlığın huzur ve refahı için sekülerizm ve dinî bakış açılarındaki müspet kapsayıcı eğilimlerin birleştirilmeleri gerekir.

Birbirinden farklı ortamlarda oluşan değişik tür ve anlayışta sekülerizmin oluştuğu bir realitedir. Bu ise farklı seküler anlayışların doğmasına neden olmuştur. Ancak buradaki sorumlu dindir. Zira dinin rolünün ne olduğu çözüme kavuşmadığı sürece, farklı alan ve ortamlardaki değişik uygulamalara rağmen sekülerizm bunu şekillendirecektir. Bu da aynı zamanda sekülerliğin tanımındaki kargaşayı ortaya çıkaracaktır. Sekülerizm, mahiyet itibarıyla hem insanî varoluşun anlamı hem de insanoğlunun kolektif sosyal hayatının örgütlenmesi ile ilgili gelişen ihtilaf ve drama içinde yerleşik haldedir.⁷¹

Sekülerliğin Batı merkezli olduğu bilinmektedir. Her ne kadar farklı anlayış ve uygulamalar olsa da, kendi içerisinde belli standartlara sahiptir. Ancak bu daha çok Batı ülkeleri standartlarıyla şekillenmiştir. Bu nedenle sekülerizm ve dinî olan bir anda ve aynı yerde bulunabilir mi? sorusuna Batılı araştırmacıların cevapları olumlu yöndedir. Seküler devlet ABD de olduğu gibi açıkça dinî bir toplumu barındırmaya kabiliyetlidir. Mesela Amerika'da din, toplumun yönetimine doğrudan iştirak etmez. Ancak bununla birlikte din, bu ülkenin siyasî müesseselerinin en öndegeleni olarak görülmektedir. Bu anlamdaki bir sekülerlik, kilise ile devleti birbirinden ayırmak, sivil toplum düzeyinde dinî çoğulculuğun yeşermesine imkân vermek ve dinî ideallerin siyasî girişimlerdeki geçerliliğini canlı tutmak suretiyle iyi bir hizmet görmüştür.⁷²

Batılı olmayan ülkelerde sekülerizm kasıtlı olarak Batıdan iktibas edilmiştir, bu ülkelerin yerlisi değildir. Sun'î bir aşu olarak bu toplumların

⁷¹ Falk, a.g.e. 53.

⁷² Falk, a.g.e. 53.

kültürel hayatında pek de derin bir şekilde kökleşmemiştir. Tabii ki, bağlama göre ve zaman içinde değiştirilerek hususî amaçlara uyarlanmıştır.⁷³

Sekülerizmin gelecekteki konumunu değerlendirebilmek için, mevcut haliyle insanlara sunduğu imkânları görebilmek gerekir. Modern çağ insanların bilinçli veya farkında olmaksızın sekülerizmi kabullenmiş ve pratik hayatlarına dökmüş görünümündedirler. Burada en büyük payın, laik devlet sistemi olduğu kabul edilmektedir. Böylece devlet kendi imkânlarını kullanarak, yönetim sistemini güçlendirmek veya halka anlatmak amacıyla başta medya araçları olmak üzere, her türlü iletişim vasıtalarını kullanmaktadır. Bu her türü yönetim biçiminin en doğal hakkıdır. Böylece sistem, yurttaşlarının gündelik hayatlarına yansıyan değer, algılayış, tutum ve davranışlarını da etkilemektedir. Böylece ülke vatandaşları, kendi bireysel hayatları da sistem verileri doğrultusunda şekillendirmektedir. Burada küreselleşmenin bir ürünü olan bireysellik de devreye girerek, insanların inanç yapılarını da kendilerine özgü bir yapı kazandırmaktadır.

Bu yüzden Sekülerizm, insanları bireyselleşmeye itmiştir. Daha düz ifade ile dünyevileşme ile bireyselleşme arasında neden sonuç ilişkisine yönelik bir bağlantı bulunmaktadır.

Bireyselleşme

Bireyselleşme, insanların davranışlarında ve bilinçlerinde gözlemlenen ampirik bir olgu olup, bireysellikten farklıdır. Küreselleşme sürecinde kamu alanında ve siyasette dinsel düşünme, semboller, pratikler ve kurumlar sosyal önemini yitirir ve din giderek kişilerin özel meselesi halini almaya başlamaktadır.⁷⁴

Bireyselleşmenin, toplumun sanayileşme dönemine girmesiyle birlikte başladığı genel bir kabuldür. Buna göre yoğun bir iş hayatına başlayan, insan ilişkilerinden daha çok makinelerle yakınlık kuran insanlığın bu sürecinde, insanlar arası iletişimde bir kopukluk meydana gelmiştir. Bu süreç günümüzde

⁷³ Falk, a.g.e. 53.

⁷⁴ Sarıbay, Ali Yaşar, **Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, 75.

de devam etmektedir. Gündelik hayattaki bağlantı noktalarımız daha çok teknolojik aletler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Yazılı medya, Internet, radyo ve televizyon gibi görsel medya, bilgisayar gibi teknolojik aletler, ciddi anlamda insanları teknolojiye bağlamış bulunmaktadır. Böyle bir sürüklenmenin sonucu da, bireyselleşmeye ulaşmıştır. Bu gelişim aynı zamanda din alanının da kapsamı itibarıyla, din ve dinî olgularda da teknoloji ağırlığını hissettirmektedir. Bu ise, dinî alanda dünyevileşme ve aynı zamanda bireyselleşmeyi doğurmuştur. Bu ise küreselleşmenin insanlığa takdim ettiği en önemli ve öncelikli sorun gibi görünmektedir.

Küreselleşmenin ekonomik ve teknolojik gelişmelerin bir sonucu olduğunu düşünen bazı araştırmacılar da, bunun, sanayi toplumunun oluşumu, ulus devletin doğuşu gibi bir çağ değişimi olduğu kanaatinde dirler.⁷⁵ Böyle bir değişimin etki alanı daha çok bireyselleşmede gerçekleşmiştir.

Bireyselleşme sanayileşmiş modern hayatın bir getirisi olduğu gibi, aynı zamanda sekülerleşmenin de önemli bir neticesidir.

Gelenek dünyasıyla modernlik dünyası arasında yer alan bir ara dönem boyunca insanlar “yaratıcı” rolü yaptılar. Bunlara Tanrı’nın etkisinin dışında kendilerini kanıtama ve hala anlaşılabilir bir dünya yaratmış olan Tanrının bir vergisi olarak gördükleri akıllarını kullanarak ona öykünme olanağını verdi. İnsan, Tanrı’ya dönüşme yolunda öyle uğraş verdi ki, kendi öz iktidarı karşısında gözü kamaştı ve ilk başlardaki kahramanlık yerini, görünürdeki vasatlığı giderek artan sayıda birey ve toplumsal kategoriyi harekete geçirme ve zenginleştirilmesiyle karşılanan bir tüketim talebine bırakana kadar, kendi yaptıklarıyla özdeşleşti. Dolayısıyla, şimdi yalnızca hareketin değil, özgürlüğün de mucidi olan modern insan, kitle toplumunun kaygan toprağında yok olmamak için, kendine geri dönmek zorundadır.⁷⁶

Piyasa, toplumsal normlar ve kültürel değerlerin yerine rekabeti koyarken, kişisel tutumlar da toplumsal katılımın yerini kimlik takıntısıyla

⁷⁵ Akyol, Taha, “Globalleşmenin Türk Politik Hayatı Üzerine Etkileri/müzakere”, **Küreselleşme İslam Dünyası ve Türkiye**, ed. İ. Kurt-S.A. Tüz, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002, 118.

⁷⁶ Touraine, Alain, **Modernliğin Eleştirisi**, çev. H. Tufan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995, 327.

doldurmakta ve toplum giderek daha az eşgüdümelenen bir topluluklar, alt-kültürler ve bireyler kümesine dönüşmektedir. Bu da bireyselleşmeyi sonuç vermektedir. Burada entelektüellerin katkısı büyüktür. Yüzyıldan bu yana pek çok entelektüel insanın kendisini keşfetmesi düşüncesine karşı tavır takınmışlardır. Bunu çoğunlukla akıl, tarih ve kimi zaman da ulus adına yaptıklarını düşünmüşlerdir. Kimileri, Tanrı tarafından yaratılan ve insan zekâsının ulaşabileceği bir dünyanın akılcı düzenini deşifre eden din adamlarının miraslarını yüklediler. Bazı entelektüeller de, Tanrı’nın ölümünü daha kolaylıkla kabullenerek, insan bilincini O’nun açılmasına ya da O’nun tarafından yaratılan bir dünyanın yasalarına değil de, kişisel olmayan bir güce, ilerlemeye, evrime tabi kılmaya çalıştılar. En iyilerinin, işlevsellikten çıkarak hem ölüm içgüdüsünü, hem de yaşama itkisi kendinde barındıran özgürleştirilmiş bir cinselliğin gerçekleştirdiği tabuların yıkımı karşısında gözleri kamaştı. Varlık özlemiyle cinsellik üzerine kafa yorma geleneksel toplulukların ayrıcalıkları ve inançlarına karşı modern, akılcı bir topluma çağrıda bulunan ilerlemeye bağlı toplumsal felsefelere karşı, hem yaratıcı hem de eleştirel bir düşünceyi geliştirmek üzere birleştiler.⁷⁷

Bu tip entelektüellerin bireysellik girişiminin arka planındaki nedenler, tamamen şahsın bireysel özgürlük ve benlik ve sorumluluk duygusundan kaçma olarak değerlendirilebilir.

Küreselleşme ile birlikte ele alınan modernleşme, bir anlamda Batılılaşmanın bir diğer söylem biçimi şeklinde algılanmaktadır. Bir anlayış olarak ortaya çıkan modernleşme, sonraları daha çok Batı insanının bir yaşam biçimi halini almıştır. Modern toplum, kültürel anlamda homojenize edilmiş bir yapıya sahiptir. Böylece modern toplumda sürekli değişim sonucu artık yapı değil, kültür ön plana çıkmıştır. Bu da modern toplumda insanların kültürel şuurunu, geleneksel toplumda görülmedik bir şekilde güçlendirmektedir. Ancak, kültürel unsurlara bağlı bir kimlik, nispeten sabit olan bir yapıya bağlı bir kimliğe nazaran daha bulanık, tanınması daha zor olan bir şey haline dönüşmüştür. Bu durum karşısında bireyler, kendi kültür yapılarını oluşturmaktadır. Böyle bir yapı da tamamen bireyselleşmenin göstergesidir.

⁷⁷ Touraine, a.g.e. 398.

Ortak kültür ise, grup, cemaat ve kulüpler gibi daha dar alanlara sıkışmaya başlar. Dış dünyada ise küreselleşmenin getirmiş olduğu küresel kültür kendisini hissettirmektedir. Bu nedenle kültürel unsurlara bağlı olan bir kimlik anlayışı, çok karmaşıklaşmaktadır.

Bireysellik anlayışının mimarı olan modernliğin sınırının çizilmesi de ayrı bir sorundur. Her şeyden önce kendisini, bir kutsal vahiye ya da ulusal bir öze uygun olarak örgütlemek ve bu yönde eyleme geçmek isteyen bir toplumu modern olarak nitelemek olanaksızdır. Modernlik, salt değişim ya da olaylar silsilesi de değildir; bilimsel, akılcı, teknolojik ve idari etkinliğin ürünlerinin yaygınlaştırılmasıdır. İşte bu nedenle modernlik toplumsal yaşamın çeşitli bölümlerinin giderek artan farklılaşmasını içerir. Bu bölümler ise, siyaset, ekonomi, aile yaşamı, din ve özellikle sanattır. İlk etapta birbirlerinden bağımsız gibi görünen siyaset, ekonomi, aile yaşamı, din ve sanat gibi kavramsal olgular arasında bir bileşkenin oluşturulması kolay değildir. Zira onların kendilerine ait kültürel bir oluşumu vardır. Bu durumda birbirlerinden bağımsız gibi düşünüldüğünde, sekülerlik ve bireysellik kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Ancak bu o kadar da kolay değildir. Çünkü aralarında ciddi bir kopuş söz konusu olamaz. Bu nedenle, bireyselliğin geleceği parlak görünmemektedir.

Modernlik fikri, toplumun merkezindeki Tanrı'nın yerine bilimi koyarak, dinsel inançlara, ancak özel yaşam dâhilinde bir yer bırakır. Modern toplumda söz edilebilmesi için, bilimin teknolojik uygulamalarının olması yeterli değildir. Sosyal hayata da indirgenmesi gerekir. Modernlik fikri, sıkı sıkıya akılcılaştırma düşüncesiyle bağıntılıdır.⁷⁸

Bazı araştırmacılara göre modernite ve postmodernite bireylerden kendi kimliklerini inşa etmelerini talep etmektedir. Birçok kimse artık kendisini hısmılık, kast veya sınıf yoluyla toplumda konumlandırmamaktadır. Her birey, bilinçli olarak şahsi kimliğini oluşturmaya ve yaratmaya yönelmektedir. O halde bireyin şahsi kimliğini oluşturmada dayanacağı toplumsal etik, tanım itibarıyla postmodern olmak durumundadır. Bu etiği belirleyen tüketim temelinde

⁷⁸ Touraine, a.g.e. 23.

yükselen bir hayat tarzıdır. Hayatı tarzı, postmodern kültürde kimliğin dili ve birey ile cemaat arasındaki muğlak aracıdır.⁷⁹

Bu tezin tam aksini düşünenlere göre, modernleşmenin getirdiği bu bireysel ve sosyal vakıa ise, milliyetçilik ve din duygularının yeniden sahiplenmesine yol açmıştır. Modernleşmenin ortaya çıkarmış olduğu dinî duyguların uyanışında, dinin, kültürün çok önemli bir unsuru olması tezi yatmaktadır. Dünya seyrine paralel olarak Türkiye'de de dinî duygunun uyanışı ve dinin bireysel hayatta ve sosyal alanda canlanması, küreselleşmenin yapısal sürecinin bir ürünü olup, modernleşmenin de getirmiş olduğu sorunların bir çözüm alternatifi olmasından kaynaklanmaktadır.⁸⁰

Dinler ve inançlar küreselleşmenin etkisiyle çift taraflı bir etkileşim sürecine girmiştir. İletişim teknolojisinin bu düzeye gelmediği daha önceki dönemlerde dinler, kısmen başka dinlerin etkisinden korunabiliyorlardı. Ancak bugün, din mensuplarının, başka dinler ile iletişim kurması ve bilgi etkileşiminden uzak tutması zordur. Globalleşme, bilginin mahremiyetini ve bilgiyi tekelinde bulunduranların kutsallığını bozması gibi masum bir sonucunun yanında bir de dinlerin hesaplaşması ortamını sağlamaktadır. Bu durumda dinler eşit düzeyde rasyonellik savaşı vermektedir. Bu nedenle burada teknolojik imkânları elinde bulunduranların geçici hâkimiyetinden bahsedilebilir. Ancak bu geçici hâkimiyet daha sonra yerini, haklı ve rasyonel olana bırakmak zorunda kalacaktır. Yerel dinlerin bütüncül olmayan din teorileri bütüncü ve evrensel dinler karşısında küçülmektedir.⁸¹

Küreselleşmenin dinin şekillenmesine ve yeniden yorumlanmasına getirmiş olduğu en önemli açılımın sekülerleşme olduğu düşünülmektedir. Ancak bir o kadar da önemli bir problem, tek tanrılı dinlerin reel dünyadaki statüsüdür. Buna göre dinler, insanların dünya ve ahiret hayatına yön veren bilgi ve yaptırımlara sahiptir. Bu genel bir kabul olmakla birlikte, bu statüye ve

⁷⁹ Chaney, David, **The Cultural Turn: Scene-Setting Essays on Contemporary Cultural History**, Routledge, 1994, 190-192.

⁸⁰ Türkdöğün, Orhan, "Türk Toplumunun Kültürel Dinamikleri", **Türk Dünyası Araştırmaları**, sayı: 83, 1993, 25.

⁸¹ Çevik, Mustafa, "Global Köyde Dinlerin Sonu mu", **Dini Araştırmalar**, Sayı: 17, Cilt: 6, 2003, 117.

iddiaya sahip ve yeryüzünde yaygın halde bulunan dinlerin, sahiplenmiş olduğu niteliklere temsilcilik boyutu ciddi bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çift taraflı etkileşim, sekülerleşme ve bireyselleşme dinlerin başkalarından bağımsız hareketlerinin sorgulamasına neden olmuştur. Bu durum da dinî yakınlaşmalara zemin hazırlamıştır. Bu sorun, Yeniçağ Dini Akımlar yanında mevcut dinler arasında dışlayıcılık, kapsayıcılık ve çoğulculuk olmak üzere genelde üç boyutta tartışılmaktadır.

Bireysellik, kendisine özgün bir epistemolojik alan oluşturmuştur. Edinmiş olduğu kazanımların kaynakları bireyin kognitif dünyasına göre şekillenirken, bunun dışarı yansması da bu yönlü olmaktadır. Buna göre mesela dinî öğrenme ve bilgi edinme merkezleri, bir geleneksel bilgi merkezlerinden farklıdır. Söz konusu bu problem İslam dünyası ve Türkiye için de aynı bağlamdadır. Buna popüler İslam da denmektedir.

Buna göre halk, dinî sorunlarının çözümünde din adamlarının (ulema) göstergelerine göre hareket etmemektedir. Yani din, din adamlarının kontrolünden çıkmıştır. Cemaatler de resmî din görevlilerini değil, kendi liderlerinin verilerine göre hareket etmektedir.⁸²

Bireysellik, toplumda geleneksellik ve modernlik algılanmasını doğurmuştur. Kendilerini geleneksel olarak ifade edenler, basta din olmak üzere manevî değerlere, yakın ve samimi ilişkilere önem verirken; kendisini modern olarak tanımlayanlar, daha çok maddî değerlere ve bireysel mutluluğa önem vermektedirler. Daha belirgin ifadeyle bu farklılaşma şu şekilde ifade edilebilir;

⁸² Roy, *Globalised Islam*, 220.

Geleneksel Toplum	Modern Toplum
Cemaat/Mekanik Dayanışma	Cemiyet/Organik Dayanışma
Biz Duygusu	Ben Duygusu
Toplum Bireysel Soyut/Manevî Değerler	Somut/Maddî Değerler
Mahremiyetçi	Gösterişçi
Gelenek/Töre	Hukuk
Vicdan	Kural
Din ve Büyü	İdeoloji ve Bilim
Geniş Aile	Çekirdek Aile
Ev içi Üretim/Tarım	Pazar İçin Kitle Üretimi/Sanayi
Birincil ilişkiler	İkincil İlişkiler
Duygusalılık/Kadercilik	Akılcılık (Rasyonelleşme)
Doğuştan Statü	Kazanılan Statü
Dayanışma/İmece	Rekabet/İş Bölümü
Otoriter Ahlâk	Bireyci Ahlâk
İtaatçılık	Bağımsızlık
İç Huzur	Hazcılık
Yardımsızlık	Bencilik
Mütevazı	Hırslı
Sadakat/Dürüstlük	Çıkarıcılık/Hile
Dostluk	Arkadaşlık
Şeref	Sosyal İtibar
Kanaatkârlık/Şükür	İleriye dönük plan
Güven	Risk

Türkiye’de yapılan bu alan araştırmasına katılan ve kendisini modern dünya içerisinde tanımlayan bireylerin, ideal olarak seçtikleri yüksek değerlerin oranları da, modern hayat içerisinde dinin öneminin ileri boyutta olmadığını göstermektedir. Kendisini modern olarak tanımlayanların ideallerindeki en yüksek değerler arasında ahlâklılık, girişkenlik, zenginlik, bilimsellik ve estetik

gibi değer sahaları ön planda iken, dinî sahaya yönelik verilen önem oldukça düşük bir düzeyde bulunmaktadır. Ancak bu durum kendisini geleneksel olarak tanımlayanlarda görülmemektedir.⁸³ Buradaki modernlik verileri, aynı zamanda bireyselliğin de üst değerleri olarak görülmektedir.

Değerlendirme

Küreselleşme, gücün hâkimiyet alanının genişlemesidir. Bu nedenle mevcut hakim güç hangisi ise, onun kültürü diğer güçlere baskın çıkmaktadır. Günümüzde siyasal alanda baskın güç, Birleşik Devletlerdir. Dolayısıyla dünyada, seven ve sevmeyen toplumlarda Birleşik Devletler kültürü hâkim olmaktadır. Bu etkiden dolayı bazı araştırmacılar, günümüz küreselleşme kültürüne MacDonalddlaşma demektedirler.

Kur'an evrensel güç dengesinin sürekli olmadığını ve değişken olduğunu bildirmektedir. Nitekim "O günler ki, biz onları insanlar arasında döndürür dururuz. (Bu da) Allah'ın sizden iman edenleri ayırt etmesi ve sizden şâhitler edinmesi içindir. Allah zalimleri sevmez. (Âli İmrân, 3/140)

İlgili ayeti yorumlayan müfessir Elmalılı Hamdi Yazır'a göre. "O günler, o zafer ve üstün gelme günleri yok mu? Biz onları insanlar arasında tedavül ettirir, döndürür, dolaştırırız. Kâh filanların lehine çeviririz, kâh da filanların" anlamındadır. Nitekim: "Bir gün aleyhimize, bir gün lehimize. Bir gün kadınlar, bir gün de kartallar" denilmiştir. "Devlet" ve "devle" isimlendirmesi de işbu müdavele (döndürüp dolaştırma) manası itibarıyla. Ve bu günleri döndürüp dolaştırmanın birçok gizli hikmetleri vardır.⁸⁴

Bu nedenle küreselleşmeyi her şeyden önce bir realite olarak kabul etmek gerekir. Bir güç döngüsü olması hasebiyle millet ve devlet hatta kıtalararası değişkendir. O ülkenin siyasî ve kültürel yapısına göre dünyayı şekillendirmeye çalışır. Ancak özü itibarıyla globalleşme, bir araştırmacının ifadesiyle "ne şeytanî ne de rahmanîdir", yani nötürdür. Kullanan ve kullanılan alana göre

⁸³ Ersoy, Erhan, **Değer Farklılaşmalarının Sosyolojik Boyutu**: Malatya Örneği, İnönü Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, 158.

⁸⁴ Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, **Hak dini Kur'an dili**, İstanbul: Eser Kitabevi, ty, III, 140; Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Carullah, **el-Keşşâf**, Beyrut: Darü'l-Marife, ts, I, 219.

değer farklılığı yaşar. Bundan dolayı küreselleşmenin yarar ve zararları etrafından birçok fikir yürütülmüştür.

Küreselliğin kültürel değerleri yeniden sorguladığı/sorgulattığı bilinmektedir. Buna dinî boyut da dâhildir. Bu nedenle insanî bir olgu olan dinin, küreselleşme ile yeni bir ivme kazandığı bir vakiydir. Ancak bu sekülerleşme ve bireyselleşmenin etkisi ile farklı bir boyut kazandığı görülmektedir. Buna göre inandığı değerleri sorgulayan, doğrudan teslimiyetten uzak, aklî verileri çerçevesinde dini algılayan mü'min bir birey karşımıza çıkmaktadır.

Küreselleşmenin getirmiş olduğu dini inanç sorunları, kurtuluşçu düşünce akımları olarak Yeni Çağ Dini Hareketler (New Age Religious Movement), dinî çoğulculuk, evrensel ahlak teorisi, dünyevileşme ve bireyselleşme gibi başlıkları içermektedir. Buna eklenebilecek yan tartışma konuları da vardır.

Burada zikredilen başlıklar, doğrudan veya dolaylı bir biçimde birer inanç konularıdır. Bu nedenle İslam kelamının ilgi alanı içerisinde. Makale içerisinde yer verebildiğimiz sekülerlik ve bireysellik teolojik bir problemdir. Zira sekülerlik, inanan bireyin bir kabulü olarak görülemez. Zira mü'min, Allah'ın buyruklarıyla kendisini yükümlü hisseder. Nitekim İslam kelimesinin bir anlamının da "teslim olmak" olarak düşünüldüğünde, mü'minden beklenenin inandığı değerlere bütüncül olarak kabul etmesi gerektiği ortaya çıkar.⁸⁵

Bu nedenle sekülerizmin sloganı olan "Tanrının hakkını O'na, Sezar'ın hakkını da Sezar'a vermek" ifadesinin ancak Avrupa için bir anlamı olduğu kabul edilmiştir. Çünkü Avrupa, Tanrıyı bir yana, Sezar'ı bir yana koymuştur. Onları kimi zaman birbirine düşman, kimi zaman da iki dost ve müttefik olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla bu, bölgesel bir sorun olup genelleştirilmesinin yanlış olduğu vurgulanmıştır.⁸⁶

⁸⁵ Mâtürîdî, **Kitâbü't-Tevhîd**, nşr. F. Huleyf, İstanbul: el-Mektebetü'l-İslamiyye, 1979, 393-401.

⁸⁶ Câbirî, "el-Arab ve'l-Avleme", 101-102.

İslam inancında her şeyin sahibi, yaratıcısı Allah'tır ve O, her an bir eylem içerisinde. Bu da, Tanrı ile kul arasındaki eylem gerçekleştirme ayırımı düşüncesinin yanlıgısını göstermektedir. Nitekim "Hâlbuki sizi de yaptıklarınızı da Allah yaratmıştır." (37/96) ayeti bunu ifade etmektedir.

Konuyla ilgili Mu'tezile bilginlerine nispet edilen "kul fiilinin yaratıcısıdır" iddiası da bu bağlamda düşünülemez. Dolayısıyla Mu'tezile'nin seküler bir anlayışa sahip olduğu tezi isabetli olarak değerlendirilemez.

Şöyle ki, Mu'tezile, akılcı bir yaklaşım ve kadim bir felsefeyle temas kurması sonucu Müslümanları çok önemli bir noktaya taşımıştır. Kelamcılar sadece tenkitçi değil, yorumcudurlar da. Ama onlar hiçbir zaman nasların zahiri anlamlarını mutlak kesin doğrular olarak görmemişler, böylece dogmatizmin yolunu kapatmışlar, yaşadıkları çağda İslam düşüncesine verimli, üretken ve aktüel bir katkı yapmışlardır. Onları, günümüzün kendilerini 'neo-Mu'tezile' olarak tanımlayan şahsiyet ve akımlardan ayıran temel ayıraç, nasların, "subûtu kat'î ve manaya delâleti kat'î" alanlarda 'içtihat' müessesesini işletmemiş olmalarıdır. Kelamî ekoller içerisinde akla olabildiğince geniş bir alan tanıyan, Mu'tezile mezhebi olmuştur. Fakat bu ekolün akıl anlayışı, kesinlikle Aydınlanma düşüncesinin akıl anlayışıyla birebir uyuzmaz.⁸⁷

Mu'tezile'nin benimsediği akıl anlayışı dinî naslardan kopuk değildir. Yine, Mu'tezile dinî anlamada akla mutlak bir alan açmamış; aksine akıl ve nakil alanlarını belirleme yoluna gitmiştir. Örneğin, adalet, tevhid, salâh/aslâh, lütuf ve ahlakla ilgili konuları akıl; âhiretin ahvali, iyiliği emretmek ve kötülükten alıkoymak gibi konuları nakil; ibadetlerin miktarı, zamanı, nasıl yapılacağı ve gerekliliği gibi konuları hem akıl ve hem de nakil alanıyla sınırlandırmıştır.⁸⁸ Diğer taraftan Mu'tezile dinin kaynaklarını akıl, kitap, sünnet ve icma olarak nitelendirmekle, İslam'ın epistemolojik usul ve beşerî katkıya dayalı geleneğinden kopmamıştır. Hiçbir zaman Mu'tezile, sadece, Kur'an İslam'ına dönmeyi savunmaz. Netice olarak, Mu'tezile'nin başta beş asıl ilke olarak temellerini attığı din düşüncesinde başat ilke olarak gördüğümüz tevhid ve adalet anlayışı, özellikle, sosyal hayatta dinin yaşanılıp yaşanılmadığını

⁸⁷ Çelebi, İlyas, **İslam İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kadi Abdülcebbar**, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002: 189-201.

⁸⁸ Kadi Abdülcebbar, **el-Muğnî, fi Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-Adl**, nşr. İbrahim Medkur-Taha Hüseyin, Kahire: Dârü'l-Mısriyye, 1963, XII, 167; XV, 27; Kadi Abdülcebbar, **Şerhu'l-Usûlü'l-Hamse**, nşr. Abdülkerim Osman, Kahire, 1965, 88-89.

denetleyici sıkı bir kontrol mekanizmasını beraberinde getiren "emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker" prensibi, Protestan bir İslam anlayışına geçit vermez.⁸⁹

Sekülerizmin en büyük tutarsızlığı, insanlarda dinî duygunun silikleşmesi veya silinmesine neden olamamasıdır. Nitekim laik devlet ve seküler halklarda ortaya çıkan Yeni Çağ Dini oluşumlar, sekülerizmin gelecek vaat edememesinin en önemli kanıtıdır. Zira büyük ve kadim kutsal dinlere karşı takınılan olumsuz tavır ve tepki, dine karşı genel bir umursamazlığı doğurmamış, seküler ülkelerdeki insanlar farklı bir strateji geliştirerek, din olgusunu değişik bir şeritte koşturmaya başlamıştır.

Bireysellik, kişinin yaratıcısından gafil bir hayat tarzı oluşturmasına neden olmaktadır. Bu da, bir karadelik gibi kapsama alanına giren bütün değerleri yutan indirgemeci bir aklın hareket alanına giren şahsın, dinî değerler başta olmak üzere bütün kutsal sorgulaması hatta reddetmesi sonucunu doğurmaktadır. Elbette kutsalın sorgulanamaz olduğu sağlıklı bir anlayış değildir. Ancak kutsal, yine kutsal veriler doğrultusunda sorgulanabilir. Yani bir kimse veya nesneye yüklenen kutsallık, gerçekten yegâne kutsal olan Allah'ın buyrukları doğrultusunda da mı şekillenmektedir? Asıl sorgulanması gereken budur. Kelam ilminin yaptığı da budur. O nedenle Kur'an "Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği Kitab'a ve daha önce indirdiği Kitab'a *iman edin*." (IV:136) ifadesiyle bu anlayışa işaret etmektedir. Kelam literatüründe buna "tahkiki iman" denmektedir.

Geniş anlamda dünyevileşme, dar manada ise bireyselliğin göz ardı ettiği husus, insanın salt beden ve fizikten oluşmadığı düşüncesidir. Burada, "insanlar için din neden gereklidir" sorusuna verilebilecek cevaplar, aynı zamanda sekülerlik ve bireyselliğin doğrulanabilirliğini veya tam aksini ortaya koyacaktır. Her halükarda tevhid inancına endeksli olan İslam dini için sekülerlik ve bireysellik, bu dinin özüne yönelik ciddi bir eleştiri sunmaktadır. Bu öze yönelik girişim ise, bir Müslümanın kabul edemeyeceği bir yaklaşımdır. Zira tevhid, varoluşun her alanına yönelik işlevsel bir anlayışı içermektedir.

⁸⁹ Altıntaş, Ramazan, "Teolojik Sekülerleşmenin Neden Olduğu İnanç ve Davranış Problemleri", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, ed. O. M. Doğan, VI/1, 2002, 80.